

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Ahi Evran University

2024
HAZİRAN/JUNE

CİLT/VOLUME
8

SAYI / ISSUE
1

ISSN: 2618-6217

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2024	8	1

KIRŞEHİR – 2024

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi/ Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Nur ÇETİN
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Editör Kurulu/Editorial Board

Editör/ Editor-in-Chief

Prof. Dr. Ümit BULUT

Editör Yrd./ Associate Editor

Doç. Dr. Yüksel İLTAŞ

Alan Editörleri/Subject Editors

Doç. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ (Economics)
Doç. Dr. Fatih GÜZEL (Business Administration)
Dr. Öğr. Üyesi Burak GÜNEŞ (International Relations)
Doç. Dr. Kerem YAVAŞÇA (Political Science and Public Administration)
Dr. Öğr. Üyesi Cem AKIN (Public Finance)

Yayın Kurulu/ Publication Board

Prof. Dr. Nur ÇETİN (KAEU/ International Relations)
Prof. Dr. Musa ÖZATA (KAEU/ Business Administration)
Doç. Dr. Oktay KIZILKAYA (KAEU / Economics)
Doç. Dr. Hatice Pınar KAYA (KAEU/ Public Finance)
Prof. Dr. Hakan Naim ARDOR (Ankara Hacı Bayram Veli University/ Economics)
Prof. Dr. Barış ÖZDAL (Uludağ University/ International Relations)
Prof. Dr. Kutay KARACA (İstanbul Aydın University/ International Relations)

Yayın Ofisi/Publication Office

Dr. Öğr. Üyesi Bengü ÇELENK
Albeniz T. EZME GÜRLEK
Emrah GÜRLEK
Ümit YAPICI
Hüseyin ARSLAN

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor Assist.

Dr. Fatma KİMSESİZ

Türkçe Dil Editörü/ Turkish Language Editor

Dr. Ceren KABADAYI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir. Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal can not be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

INDEX COPERNICUS
I N T E R N A T I O N A L

iii

CiteFactor
Academic Scientific Journals

ASOS
indeks

ROAD

DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

Google Scholar

Uluslararası Bilim Kurulu/ International Science Board

- Prof. Dr. Abdulkadir BULUŞ, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ahmet AY, Selçuk University
Prof. Dr. Ahmet GÖKBEL, Kırşehir Ahi Evran University
Prof. Dr. Ahmet YILMAZ, Marmara University
Prof. Dr. Ali BALCI, Sakarya University
Prof. Dr. Aslı AKAY, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Ayşe OĞUZLAR, Uludağ University
Prof. Dr. Barış ÖZDAL, Uludağ University
Prof. Dr. Birol AKGÜN, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Bülent Sarper AĞIR, Aydın Adnan Menderes University
Prof. Dr. Doğan UYSAL, Celal Bayar University
Prof. Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çag University
Prof. Dr. Ekrem ERDEM, Erciyes University
Prof. Dr. Elşen BAĞIRZADE, Azerbaijan State University of Economics (UNEC)
Prof. Dr. Fahri APAYDIN, Yalova University
Prof. Dr. Fahri YAVUZ, Atatürk University
Prof. Dr. Faik BİLGİLİ, Erciyes University
Prof. Dr. Fazıl YOZGAT, Kırşehir Ahi Evran University
Prof. Dr. Fehmi KARASİOĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Fetullah AKIN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Firat PURTAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Gülden ÜLGEN, Istanbul University
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ, Akdeniz University
Prof. Dr. Hikmet KAVRUK, Istanbul Gelisim University
Prof. Dr. Hüseyin EMİROĞLU, Kırıkkale University
Prof. Dr. İbrahim BAKIRTAŞ, Aksaray University
Prof. Dr. İbrahim TOKATLIOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. İdris DEMİR, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Kamuran REÇBER, Uludağ University
Prof. Dr. Kemal GÖRMEZ, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Kemal İNAT, Sakarya University
Prof. Dr. Kenan PEKER, Fırat University
Prof. Dr. M. Nail ALKAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. M. Necat ÇOŞKUN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mahir NAKİP, Çankaya University
Prof. Dr. Mehmet Emin ÇAĞIRAN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Mehmet GENÇTÜRK, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN, Police Academy
Prof. Dr. Muhittin ATAMAN, Social Sciences University of Ankara
Prof. Dr. Muhsin KAR, Ankara Yıldırım Beyazıt University
Prof. Dr. Murat ÇEMREK, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Murat ÇETİNKAYA, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Murat Necip ARMAN, Aydın Adnan Menderes University
Prof. Dr. Musa YILDIZ, Gazi University
Prof. Dr. Mustafa KOCAOĞLU, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Nevzat ŞİMŞEK, Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Nilsun SARIYER, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Oktay BİNGÖL, Istanbul Arel University
Prof. Dr. Orhan KÜÇÜK, Kastamonu University
Prof. Dr. Ömer Göksel İŞYAR, Uludağ University
Prof. Dr. Ragıp Kutay KARACA, Istanbul Aydın University
Prof. Dr. Raif PARLAKKAYA, Necmettin Erbakan University
Prof. Dr. Ramazan ERDEM, Süleyman Demirel University
Prof. Dr. Rasim Özgür DÖNMEZ, Abdullah Gül University
Prof. Dr. Ruşen KELEŞ, Cappadocia University
Prof. Dr. Ruziye COP, Bolu Abant İzzet Baysal University
Prof. Dr. Salih BARIŞIK, Tokat Gazi Osmanpaşa University
Prof. Dr. Savaş ZAFER ŞAHİN, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Selahattin TOGAY, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serdar ALTINOK, Ankara Hacı Bayram Veli University
Prof. Dr. Serkan ÇİÇEK, Muğla Sıtkı Koçman University
Prof. Dr. Sezen BOZYİĞİT, Mersin University
Prof. Dr. Sezgin KAYA, Uludağ University
Prof. Dr. Şenol KANTARCI, Akdeniz University
Prof. Dr. Tarık OĞUZLU, Antalya Bilim University
Prof. Dr. Tayyar ARI, Uludağ University
Prof. Dr. Toğrul İSMAYİLOV, Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Prof. Dr. Tuğba EROĞLU, Selçuk University
Prof. Dr. Zekai ÖZDEMİR, Istanbul University
Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Aigerim SHLIBEKOVA, University Canada West
Assoc. Prof. Dr. Ali Burak DARICILI, Bursa Teknik University
Assoc. Prof. Dr. Ali Fuat GÖKÇE, Gaziantep University

Assoc. Prof. Dr. Ariel Gonzales LEVAGGI, Pontificia Universidad Católica Argentina
Assoc. Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, Çanakkale Onsekiz Mart University
Assoc. Prof. Dr. Emrah KOÇAK, Erciyes University
Assoc. Prof. Dr. Erdem ÖZLÜK, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Erjada PROGONATI, Isparta Süleyman Demirel University
Assoc. Prof. Dr. Haluk KARADAG, Başkent University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ARSLAN, Al-Farabi Kazakh National University
Assoc. Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN, Police Academy
Assoc. Prof. Dr. Murat KIZILDAĞ, University of Central Florida
Assoc. Prof. Dr. Mustafa C. ÖZŞAHİN, Necmettin Erbakan University
Assoc. Prof. Dr. Oya ERU, Bolu Abant İzzet Baysal University
Assoc. Prof. Dr. Pelin MASTAR ÖZCAN, Manisa Celal Bayar University
Assoc. Prof. Dr. Pınar YÜRÜR, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Refik YASILIKAYA, Kırıkkale University
Assoc. Prof. Dr. Serdar YILMAZ, Muğla Sıtkı Koçman University
Assoc. Prof. Dr. Şenay SABAH ÇELİK, Ankara University
Assoc. Prof. Dr. Tarık DOĞRU, Florida State University
Assoc. Prof. Dr. Vural ÇAĞLAYAN, Selçuk University
Assoc. Prof. Dr. Yiğit Anıl GÜZELİPEK, Karamanoğlu Mehmet Bey University
Assoc. Prof. Dr. Yusuf ÇINAR, Batman University
Asst. Prof. Dr. Arif Behiç ÖZCAN, Selçuk University
Asst. Prof. Dr. Courtney SUESS-RAEISINAFCHI, Texas A&M University
Asst. Prof. Dr. Fatma AKKAN GÜNGÖR, Karadeniz Teknik University
Asst. Prof. Dr. Fatma Zeynep ÖZKURT, Nişantaşı University
Asst. Prof. Dr. Izabela LIPINSKA, Poznan University of Life Sciences
Assoc. Prof. Dr. Kader ÖZLEM, Uludağ University
Asst. Prof. Dr. Kadri Kaan RENDA, Hacettepe University
Asst. Prof. Dr. Konstantinos TRAVLOS, Özyeğin University
Asst. Prof. Dr. Özgür ÖZDEMİR, University of Las Vegas, Nevada
Asst. Prof. Dr. Selma ŞEKERCİOĞLU, İstanbul Arel University
Asst. Prof. Dr. Seyfi KILIÇ, Muğla Sıtkı Koçman University
Asst. Prof. Dr. Wawrzyniec CZUBAK, Poznan University of Life Sciences
Dr. Alessia CHIRATTI, Perugia University
Dr. Dolapo FAKUADE, University of Canterbury
Dr. Federico DONELLI, University of Genova
Dr. Machiko SATO, Shizuoka University
Dr. Mark C. DONFRIED, Institute of Cultural Diplomacy
Dr. Mehmet ÜLKER, Yunus Emre Institute
Dr. Slawomir KALINOWSKI, Poznan University of Life Sciences

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER / ARTICLES:

Hüseyin ARSLAN | 1 | 14

HOBBS VE BENJAMİN'İN ŞİDDET KAVRAMINA DAİR GÖRÜŞLERİNİN MUKÂYESESİ
COMPARISON OF HOBBS AND BENJAMIN'S VIEWS ON THE CONCEPT OF VIOLENCE

Yakut BOZKURT, Yusuf KADERLİ | 15 | 28

ENFLASYONUN BİST 100 ENDEKSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
RALS-EG EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ YAKLAŞIMI

THE EFFECT OF INFLATION ON THE BIST100 INDEX: A RALS-EG COINTEGRATION TEST APPROACH

Orhan ORUÇ, Yüksel İLTAŞ | 29 | 41

BORSA İSTANBUL'DA FİYAT-İŞLEM HACMİ İLİŞKİSİ:
FREKANS ALANI NEDENSELLİK ANALİZİ

THE PRICE-VOLUME RELATIONSHIP IN BORSA İSTANBUL:
A FREQUENCY DOMAIN CAUSALITY ANALYSIS

KİTAP KRİTİĞİ/ BOOK REVIEW:

Beyza IŞIK | 42 | 46

YÖNETİCİLER İÇİN YAPAY ZEKA

WHAT EVERY CEO SHOULD KNOW ABOUT AI

HOBBS VE BENJAMİN'İN ŞİDDET KAVRAMINA DAİR GÖRÜŞLERİNİN MUKÂYESESİ

COMPARISON OF HOBBS AND BENJAMIN'S VIEWS ON THE CONCEPT OF VIOLENCE

Hüseyin ARSLAN*

Özet

* Doktora Öğrencisi, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi
Anabilim Dalı, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, İstanbul Üniversitesi
huseynarслан1991@gmail.com
ORCID ID:
0000-0001-7840-5348

Şiddet kavramı en iyi ihtimalle insanlık tarihi kadar eskidir. Bu nedenle kavramı tanımlamak çok zordur. Genelde şiddeti tanımlarken tanık veya mağdur yani şiddete uğrayanın bakışından hareket edilir. Böylece praksis'den hareketle teoriler geliştirilmeye çalışılmaktadır. Akla ilk gelen konulardan biri şiddetin salt eylemden kaynaklanıp kaynaklanmadığıdır. Şiddetin ayrıca fiziki bir zarardan ibaret olup olmadığı suali de ayrı bir tartışma konusudur. Bütün bu sorular karşısında efradını cami ağıyarını mani bir şiddet tanımı yapmak, muhtevasında birçok problemi barındırmaktadır. Hobbes, bireylerin doğal durumda birbirine karşı kullandıkları şiddetten dolayı toplum sözleşmesini imzaladıklarını ifade etmiştir. Toplum sözleşmesi sonrasında ortaya çıkan egemen ise sorgulanamaz bir yapıya sahiptir. Benjamin, ise Hobbes'un bu kabullerini sorgulamıştır. Devletin meşru olarak şiddet kullanma hakkına sahip olmasını sorunsallaştırmıştır. Devletin şiddeti ne kadar doğru yerde kullandığı sorusuyla ilgilenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şiddet; Hobbes; Benjamin

Abstract

Başvuru Tarihi/ Received:
14.03.2024
Kabul Tarihi/Accepted:
26.05.2024

At best, the concept of violence is as old as human history. Therefore, it is very difficult to define the concept. Generally, when defining violence, one starts from the perspective of the witness or the victim, i.e. the one who has been subjected to violence. Thus, theories were tried to be developed based on praxis. One of the first issues that comes to mind is whether violence is caused solely by action. The question of whether violence also consists of physical harm is also a matter of debate. In the face of all these questions, the definition of violence contains many problems in its content. Hobbes states that individuals sign the social contract because of the violence they use against each other in the natural state. The sovereign that emerges after the social contract has an unquestionable structure. Benjamin questions these assumptions of Hobbes. He problematizes why the state has the legitimate right to use violence. He is interested in the question of how much the state uses violence in the right place.

Keywords: Violence; Hobbes; Benjamin

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

1. GİRİŞ

Şiddet kavramı, insanlık tarihi kadar geçmiş bir tarihe sahiptir. Bazı dinlere göre şiddet olaylarının başlangıcı ilk insan olan Hz. Adem'in çocuklarından Kabil'in kardeşi Habil'i öldürmesidir. Bu anlamda birden fazla insanın olduğu yerde şiddet bir biçimde kendini göstermiştir. Buradan hareketle şiddet ilk olarak eylem düzeyinde var olduğu ifade edilebilir. Daha sonra teorik biçimde şiddet tanımlanmaya çalışılmıştır. Genelde şiddeti tanımlarken tanık veya mağdur yani şiddete uğrayanın bakışından hareket edilir. Böylece praksis'den hareketle teoriler geliştirilmeye çalışıldı. Akla ilk gelen konulardan biri şiddetin salt eylemden kaynaklanıp kaynaklanmadığıdır. Şiddetin ayrıca fiziki bir zarardan ibaret olup olmadığı suali de ayrı bir tartışma konusudur. Bütün bu sorular karşısında efradını cami ağıyarını mani bir şiddet tanımı yapmak, muhtevasında birçok problemi barındırır.

Thomas Hobbes (1588-1679) ve Walter Benjamin (1892-1940) yaşadıkları dönemin koşullarından hareketle şiddeti tanımlamaya çalışmışlar ve meşru bir şekilde kimin şiddet kullanma yetkisine sahip olup olmadığını incelemişlerdir. Hobbes, güvenlik ve özgürlük dikotomisi karşısında hangisinin öncelenmesi ya da hangisinden kısmi feragatte bulunarak şiddetin zararları asgari düzeye indirileceği ile ilgili argümanlar geliştirmiştir. Ona göre doğal durumda insanların bencil olmasından ve sürekli güvensizlik hissetmelerinden dolayı güçlü olanlar, güçsüz olanlara şiddet uygulama potansiyeli taşımaktadırlar. Doğal durumun kaotik halinden kurtulmak isteyen insanlar bir kısım özgürlüklerinden vazgeçerek bilinçli bir şekilde kendilerini aşan egemen/devlete yetki devrinde bulunmuşlardır. Böylece devlet meşru bir şekilde şiddet kullanma hakkı elde etmiştir.

Benjamin ise yasakoyucu şiddet ile yasakoruyucu şiddet kavramlarını ortaya atarak devletin elindeki şiddeti zararlı görmüştür. Ayrıca o, devlet dışında işçi örgütlerinin de grev haklarından dolayı meşru olarak şiddet uygulama yetkisine sahip olduklarını iddia etmiştir. Ancak devrimci genel grev söz konusu olduğunda devlet, bu durumu kriz yani olağanüstü hal olarak nitelendirerek işçi örgütlerine karşı düşmanca bir tutum takınır. Benjamin akabinde mitik şiddet ve tanrısal şiddet kavramlarını ortaya atmıştır. Tanrısal şiddeti, yasakoyucu ve yasakoruyucu şiddet kavramlarıyla ilişkilendirdiği mitik şiddetin karşısına konumlandırmıştır. Bu nedenle tanrısal şiddet kendi içinde anarşik bir durum barındırır.

Bu makalede öncelikle şiddet olgusu incelendikten sonra Hobbes ile Benjamin'in şiddet kavramı ekseninde geliştirdikleri düşüncelere yer verilmiş ve sonuç kısmında bu düşüncelerin mukâyesesi yapılmıştır.

2. ŞİDDET OLGUSU

Tarihin her döneminde insanlar şiddetle karşı karşıya karmışlardır. Bundan dolayı şiddet, insanoğlunun en büyük problemlerinden biridir. Her dönem şiddetin ne olduğuna dair *praksis*'den hareketle *theoria*'lar geliştirilmeye çalışılmıştır. Ancak şiddeti tarif etmek neredeyse dünyayı anlamak ve anlamlandırmak kadar zordur. Bunun öncelikli

nedenlerinden biri “şiddetin”, bu eylemi gerçekleştirenden ziyade bu eylemin kurbanı ya da tanığı tarafından ortaya konulan bir kavram olmasıdır. Tanık veya kurban, bu kavramı kullandığında yapılan eylemin fiziksel zarar içerdiğini belirtmesinin yanında söz konusu eylemin gayrimeşru¹ olduğunu da ifade etmiş olur (Riches, 1989: 12-13).

Neyin şiddet sayılıp sayılmayacağı her zaman tartışma konusu olmuştur. Bu nedenle “şiddet” kadar “şiddetsizlik”in de ne olduğu tam olarak açıklanamamaktadır. Misal vermek gerekirse kimileri yaralayıcı sözcükleri veya cümleleri şiddet kavramı ekseninde değerlendirirken diğer bazı kimseler ise dilin açıktan tehdit durumu hariç bu tarz ifadelerin şiddet addedilemeyeceğini belirtmiştir. Yine bazı kimseler şiddeti sadece beden üzerine indirilen darpla açıklarken kimileri de her ne kadar iktisadi ve yasal yapılar, bedene darp uygulamaları da farklı yollarla şiddet sergilediklerini söylemiştir. Sistemik ırkçılık ifadeleri her ne kadar bir darbe mahal vermese de ilerleyen zamanlarda şiddet ortamına neden olma potansiyeli taşımasından dolayı şiddet kavramı etrafında incelenebileceğini iddia edenler olmuştur (Butler, 2021: 13).

Şiddet sadece bireysel bir eylem olmayıp toplumsal eylemleri de kapsamaktadır. Bombalanan kentler, soykırıma varan savaşlar, nükleer patlamalar gibi birçok kitlesel eylemler de şiddet olgusu altında incelenebilir. Bu nedenle insanoğlunun şiddetin her türlüyle karşı karşıya kaldığı söylenebilir. Özellikle son yüzyılda şiddete dayalı farklı vahşi davranışlar ortaya konulmuştur (Keane, 1998: 13-14). John Keane bu durumu şu şekilde dile getirmiştir:

“Toprak ve insan etinin karışarak pembe-gri bir çamura döndüğü Somme siperleriyle; cesetlerin yakılıp yeniden işleme koyularak barut yapılması, bu barutun da gelecekteki olası düşmanlardan yeni iskeletler çıkarmak için kullanılmasıyla; parlaması güneşten daha yakıcı olan bir bombanın etkisiyle insanların üzerinden akan etlerle ve şişmiş yüzlerle; elektrot, şırınga ve rektoskop (kurbanın anüsüne kemirici ve tırmalayıcı fareler yerleştirmek için özel bir alet) gibi insanlıkdışı aletlerle silahlanmış işkenceciyle; genç kadın ve erkeklerin uyuşturulmuş ya da katledilmiş bedenlerini helikopter ve uçaklardan aşağıdaki derin okyanusa fırlatan subaylarla simgelenen vahşet...” (Keane, 1998: 14)

Neyin şiddet olup olmadığı suali şiddet kavramının nasıl tanımlandığıyla da ilgilidir. Şiddet sözcüğü Arapçadan Türkçeye geçen bir kelimedir. “Sertlik, peklik, sıkılık” gibi anlamları vardır. Bu anlamlarıyla sözcük İngilizce ve Almanca dillerindeki kullanımlarından ayrılır. İngilizce *violence* sözcüğü, *violentus* ve *violare* gibi Latince kelimelerden türetilmiştir. “Cebri, sert, kuvvetli, zorlu, hiddetli, taşkın” gibi manalara gelen *violentus* sözcüğü Wade’e göre “bir şeyin yapılma tarzını” vurgularken, *violare* kelimesi, “incitmek, çiğnemek, tecavüz etmek, bozmak, zarar vermek, zorlamak, lekelemek, ihlal etmek” anlamlarına gelip “yapılan şeyi” belirtmektedir. Bundan dolayı şiddet sözcüğünün İngilizce kullanımı Latince köklerinde göze ilk çarpan şeylerden biri, *violentus* kelimesi genel olarak kuvvet fiilini gerektirirken *violare* sözcüğü “ihlal etme”yi

¹ Weber, her ne kadar devletin uyguladığı şiddeti meşru kabul etse de Alfred Radcliffe-Brown, Weber’den farklı olarak devletin uyguladığı fiziksel gücü şiddet olarak nitelendirmez. Radcliffe-Brown, devletin meşru olarak uygulama hakkına sahip olduğu fiziksel gücü, yönetim yani siyasi organizasyon olduğunu vurgular (Riches, 1989: 13).

içeren iki temel manasının olduğudur. *Violence* sözcüğünün kuvvet manası daha fazla analitik gelenek tarafından incelenmiştir. İhlal etme manasına gelen *violentus* sözcüğünün incelenmesi ise söz konusu geleneğe girmemiştir. Şiddet kelimesinin Almanca karşılığı ise, *Gewalt*'tir. Waldenfels, *Gewalt* sözcüğünün manasının belirsiz olduğunu iddia etmiştir. Kendisine göre, bir yanda *potestas*, diğer yanda *violentia* olmak üzere kelimenin çift anlamı bulunmaktadır. *Gewalt* kelimesine yakın sözcükler, "güç, kuvvet, sınırlamak, çatışmak, zorlamak, tehdit"tir (Dursun, 2011, ss. 3-4). Ayrıca *Gewalt*'in, Almanca *walten* kavramıyla eşanlamı olduğu ve "hukuk kuran şiddet" manasını içerdiği dile getirilmiştir (Çelebi, 2010, s. 258). Walter Benjamin'in, kavramın Almancasına özgü olan bu manasını derinlemesine incelediği görülmektedir (Benjamin, 2010: 19-42).

Hannah Arendt, Lenin'den hareketle 20. yüzyılı şiddetin yüzyılı olarak nitelendirmiştir (Arendt, 1997: 9). John Kenane de bu dönemi *Şiddetin En Uzun Yüzyılı* olarak adlandırmıştır (Keane, 1998). Bunun en önemli nedeni şiddet için kullanılan araçlarda yaşanan teknik gelişmedir. Bu nedenle hiçbir siyasi amaç şiddet araçlarında yaşanan teknik gelişmelerin yıkıcı potansiyeline denk değildir. Yani şiddet araçlarının yıkıcı potansiyeli o kadar fazla ki siyasal amaçları çok geride bırakmaya başlamıştır. Bu durum en iyi şekilde silahlanma yarışında görülmektedir. Silah alanında yaşanan teknik ve teknolojik gelişmeler bir savaşta zafer kazanmaktan ziyade caydırıcı bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır Böylece bitmek bilmeyen yatırımlar silah teknolojisine kaydırılmıştır (Arendt, 1997: 9-10).

Medyada artan şiddet haberleri, halkın bu dönemde şiddet olaylarının önceki dönemlere göre aşırı düzeyde arttığına dair izlenimlere sahip olmasına neden olmuştur. İnsanlar, 20 ve 21. yüzyılda şiddetin daha kötüye gittiğine inanmaktadırlar. Ferdinand Tönnies ve Emile Durkheim'dan 20. yüzyılın ikinci yarısına kadarki birçok akademisyen modern toplumun suça eğilimli olduğunu düşünmüştür. Sanayileşme ve kentleşmenin artmasının yanında aile ve toplum gibi kurumların çözülmesi suç işleme isteğini artırmıştır (Ruff, 2011: 11-12). Çünkü insan, doğası gereği şiddete meyilli bir varlık olmasından dolayı uygun şartlar ortaya çıkması durumunda şiddet yoluna tenezzül edebilir.

Şiddet kavramının bir tanımını yapmak zordur. Bu nedenle şiddet kavramı çoğu zaman eylem ve olaylar üzerinden tartışılmıştır. Özellikle eylemler sonucunda ortaya çıkan şiddetin tanımı konusunda bazı yönleriyle ittifak edildiği söylenebilir. Ancak söz, cümle ve düşünce ekseninde ortaya çıkan şiddetin veya şiddetsizliğin ne olduğu ile ilgili kesin bir kanı bulunmamaktadır. Her ne olursa olsun bir şiddet söz konusu ise orada tanık veya kurban vardır. Tanık, kurban ve şiddet fiilinin sahibi aynı kişinin olması bu durumu değiştirmez. Çünkü şiddet, sadece "ben" in "öteki" ne uyguladığı bir fiil değildir. "Ben" in "ben" e yani kişinin kendisine uyguladığı fiiller de şiddet kapsamında ele alınmaktadır. Burada sadece yasal yaptırımlar değişebilir.

3. HOBBS'UN ŞİDDETE DAİR GÖRÜŞLERİ

Thomas Hobbes, Batı İngiltere'de yer alan Malmesbury şehrinin burjuva ailesine mensup biridir. O, Oxford'da eğitim almış ve hayatı boyunca monarşi taraftarı aristokrat ailelere hizmet etmiştir. Hobbes'un doğumu travmatik bir şekilde olmuştur. Bu yüzden o, kendi

ülkesinin düşmanlarına duyduğu nefreti doğumuyla açıklamıştır. Ona göre annesi kendisiyle birlikte korkuyu da doğurmuştur (Martinich, 2013: 2).

Hobbes fikirlerinde kader ve Tanrı'ya atıf yapmamakla birlikte iradenin özgürlüğünü kabul etmemiş ve iradenin bir dış fail tarafından belirlendiğini düşünmüştür. Yani kendisi iradenin bir neden sonuç ilişkisine bağlı olarak ortaya çıktığını dile getirmiştir. Bu anlamda bir deterministtir. Ona göre doğada kesin kurallar, bir anlamda yasalar bulunmakta ve insan dahil bütün varlıklar söz konusu kanunlara tâbidir (Uslu, 2021: 288). Hobbes'un bu determinist bakış açısı toplum sözleşmesi ve egemen gibi teorilerinde de görülmektedir.

Hobbes, güvenlik ve özgürlük ekseninde bir toplum sözleşmesi teorisi geliştirmiştir. Ona göre insanın aynı oranda olmasa da doğası gereği şiddet uygulama temayülü bulunmaktadır. İnsanın söz konusu şiddet uygulama arzusu kimi durumlarda doğasını aşabilir. Kendisini diğer insanlarla eşit statüde görmeyip diğerlerinin üstünde konumlandırması, zarar verme güdüsünü ortaya çıkarmıştır. Bu kişinin kendisi için diğerlerine göre çok daha fazla taleplerde bulunması nedeniyle o, saldırgan karaktere sahiptir. Burada zarar verme istenci Hobbes'un tabiriyle "beyhude bir gururdan (inanis gloria)" kaynaklanmıştır. Söz konusu gurur insanı sahip olduğu gücün olduğunda fazla düşünmesine neden olur. Burada kaçınılmaz bir şekilde şiddet ortaya çıkar (Hobbes, 2007: 26-27).

Hobbes'u asıl önemli kılan durumlardan biri onun doğal durumu bir savaş durumu olarak betimlemesidir. Ona göre bütün insanların doğadan aldığı hakla her şey üzerinde hakkı bulunmaktadır. İnsanın istediği şeyi yapma hakkı, istediği şeyin kendisine sağladığı yararlarından kaynaklanmaktadır. Burada asıl sorun herkesin her şey üzerinde hak iddia etmesinden ortaya çıkmaktadır. Çünkü birden fazla kişinin aynı şey üzerinde eşit hakka sahip olması durumunda çatışma kaçınılmazdır. Bu anlamda güvensizlik topluma hakimdir (Kriegel, 2010: 40-41). Hobbes'a göre insanın doğası gereği bencil olmasından dolayı söz konusu bencillik güvensizlik ortamı neden olmaktadır (Küçükalp, 2018: 104).

Doğal hakka sahip olan insan doğal yasaya aykırı hareket edebilir. Bu yüzden Hobbes, doğal hak ile doğal yasa arasında bir ayrıma gider. Hobbes'a göre "yazarların genellikle *jus naturale* dedikleri DOĞAL HAK, kendi doğasını, yani kendi hayatını koruması için kendi gücünü dilediği gibi kullanmak ve, kendi muhakemesi ve akli ile, bu amaca ulaşmaya yönelik en uygun yöntem olarak kabul ettiği her şeyi yapma özgürlüğüdür" (Hobbes, 1993: 96). Bu anlamda doğal hak, herkesin korktuğu ve ona itaat ettiği devletin olmadığı dönemlerde fertlerin doğuştan sahip olduğu haklardır. Bu hakların başında "her insanın hayatını ve organlarını sahip olduğu tüm güçle koruma hakkı" gelmektedir. Bu anlamda hayatını koruyabilmek için bütün yollara başvurma ve her eylemi kullanma hakkı ikinci doğal haktır (Zarakolu, 2013: 183-184). Kısacası doğal hak, kendi güvenliğini sağlama gerekçesiyle diğer insan ya da insanları öldürme hakkını ve özgürlüğünü tanımaktadır. Bu yüzden doğal durumda insanların sahip olduğu en büyük özgürlük birbirlerinin canlarına kastetme özgürlüğüdür (Zelyüt, 2010: 32).

"Doğal yasayı" ise (*lex naturalis*) "akılla bulunan ve insanın kendi hayatı için zararlı veya hayatını koruma yollarını azaltıcı olan şeyleri yapmasını yasaklayan veya insanın

hayatını en iyi şekilde koruyabileceğini düşündüğü bir ilke ya da genel karar” olarak tanımlar (Hobbes, 1993: 96). Bu anlamda doğa yasaları doğru akıl² dikte eder (Zarakolu, 2013: 202). Kısacası hak (*jus*), “yapmak veya yapmamak özgürlüğünden” oluşurken yasa (*lex*), bunlardan birini tespit eder ve ilzam eder (zorunlu kılar); yani, “yasa ve hak, aynı konuda birbiriyle tutarlı olmayan yükümlülük ve özgürlük kadar ayrı şeylerdir” (Hobbes, 1993, ss. 96-97).

Hobbes ile birlikte doğal hukuk ve doğal durum ciddi eleştirilere muhatap olmuş ve Hobbes bu hâli insanların bir an önce kurtulmaları gereken bir durum olarak betimlemiştir. Hobbes, doğal durumda “insan insanın kurdudur” (*homo homini lupus*) fikrini savunmuştur. Bu anlamda doğal durumda bireyler her an birbirine karşı şiddet uygulama potansiyeline sahiptirler. Sonuç olarak herkesin herkese yabancı olduğu doğal durumda, herkesin herkese karşı savaş yürüttüğü ve rekabet halinde olduğu bir halde “sürekli şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi” bulunmaktadır ve doğal durumda “insanın yaşamı yalnız, fakir, pis, hayvanca ve kısadır” (Göçmen, 2014: 432).

Doğal durumda insanlar, benzer arzu ve ümitlere sahip olduklarından ve hepsinin her şeye aynı anda sahip olamayacağından dolayı insanların birbirine düşman olmaları normaldir. Bu nedenle birbirini öldürme yoluna girmektedirler. Bu durumdan kaynaklı olarak doğal durumda tarıma, sanayiye, ticaret ve denizciliğe yer yoktur (Ebenstein, 2009: 203).

Hobbes’a göre insan doğasında kavga nedeni olarak üç gerekçe bulunmaktadır. Bunlar; (i) rekabet, (ii) güvensizlik, (iii) şan ve şereftir. Rekabet kazanç için, güvensizlik güven için, şan ve şeref ise şöhret için insanları mücadele etmeye itmektir. İnsanlar doğal durumda rekabet adı altında başka insanların kişiliklerine, eşlerine, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet yoluna başvurmaktadır. Güvensizlik hissinden dolayı kendilerini korumak ve şereflerinden kaynaklı olarak “kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı” şiddete yeltenmektedirler (Hobbes, 1993, s. 94). Hobbes, bireylerin birbirlerine her an şiddet uygulama potansiyeline sahip olmalarından dolayı sürekli olarak can ve mal güvenliği korkusu içerisinde yaşadıklarını dile getirmiştir. Çünkü ona göre güvensizlik ortamında savaş kaçınılmazdır. Fertler, kendileri için

² Hobbes, doğru aklı şu şekilde tanımlar: “İnsanların doğa durumundaki doğru aklı ile ben, birçokları gibi şaşmaz bir yetiyi değil ama insanın kendi avantajı veya diğer insanların kaybına yol açabilecek edimleri hakkındaki doğru uslamlamasını, eş deyişle gerçek usamlama edimini kastediyorum. Kendi usamlaması diyorum çünkü, bir devlette devletin aklı [eş deyişle medeni] tek tek vatandaşlar tarafından doğru olarak kabul edilmek zorunda olsa da; kimsenin kendi karşılaştırmalarını yapmadan doğru ve yanlış aklı ayırmasına imkan olmayan devletin dışında, her bir insanın kendi usu, sadece insanın kendi inisiyatifi ile aldığı riskler olan kendi edimlerini değil ama aynı zamanda karşılaştığı diğerlerinin aklını da yargılayabileceği tek ölçüt olarak değerlendirilmektedir. Doğru usamlama ile, kesin bir şekilde belirtilen doğru ilklerden hareket ile sonuçlara ulaşan bir usamlamayı kastediyorum. İnsanların kendi varlığını korumak için diğer insanlar karşısındaki görevlerinin ne olduğunu anlamaktaki başarısızlığı olan doğa yasalarının her bir ihlal edilişi, yanlış veya aptalca bir usamlamayı içermektedir.” (Zarakolu, 2013: 203). Buradan da anlaşıldığı gibi doğru aklın üç temel özelliği bulunmaktadır: (i) “Gerçek bir temel ile başlayıp ve geçerli usamlama ile doğru sonuçlara varması”, (ii) “bu usamlamanın başkalarının da çıkarlarını etkileyen insan davranışları olan belli bir konu üzerine olması” ve (iii) “öznenin güvenliği ve iyiliğini düşünen edimlerle ilgili olması”.

güvensizlik oluşturacak tehlikeli kişiler var oldukça kendilerini güvensiz hissedecek ve bundan kurtulmaya çalışacaklardır. Bu durumda herkes kendi güvenliğini sağlamak zorundadır ve bunun için her şeyi yapma hakkı bulunmaktadır. Ayrıca bazı toplumlar istila etme potansiyeli taşımalarından dolayı normalde istilayı düşünmeyen toplumlar, istila edilmemek için istila yoluna başvurmaktadırlar (Hobbes, 1993, s. 93). Dolayısıyla güvensizlik ortamını kaldırmak için yapılan mücadele aslında yeni bir güvensizlik ortamı oluşturmaktadır. Bu nedenle doğal durumda güvensizlik ortamı kendi içinde bir dilemmayı barındırmaktadır. Hobbes'a göre doğal durumda insanların "hep şiddetli ölüm korkusu ve tehlikesi vardır; ve insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürer" (Hobbes, 1993, s. 94). Ayrıca insanların ortak bir şekilde kullanamadığı ve bölüşemediği şeyleri aynı anda kullanma ihtiyacı ya da isteğinin ortaya çıkması zarar verme güdüsünü ortaya çıkarmaktadır. Burada söz her zaman güçlü olana ait olur (Hobbes, 2007, s. 27). Kısacası insanların tümünü korku altında tutacak genel bir gücün yani devletin olmadığı bir durumda insanlar savaş halindedir. Çünkü savaşlar güvensizlik ortamından doğar (Hobbes, 1993, s. 94). Bu nedenle güvensizlik ortamı ortadan kalkması için bir devlete ihtiyaç vardır. Bu anlamda Hobbes'un düşüncelerinde devlet çizgesel (lineer) tarih anlayışı çerçevesinde ortaya çıkmıştır (Ferry, 2022: 65).

Hobbes, *Leviathan* isimli eserinde devletin varlık nedenini şöyle açıklamıştır (Hobbes, 1993: 130):

"İnsanları yabancıların saldırısından ve birbirlerinin zararlarından koruyabilecek ve böylece, kendi emekleriyle ve yeryüzünün meyveleriyle kendilerini besleyebilmelerini ve mutluluk içinde yaşayabilmelerini sağlayacak böylesi bir genel gücü kurmanın tek yolu; bütün kudret ve güçlerini, tek bir kişiye veya hepsinin iradesini oyların çokluğu ile tek bir iradeye indirgeyecek bir heyete devretmeleridir... Bu, onaylamak veya rıza göstermekten öte bir şeydir; herkes herkese, *senin de hakkını ona bırakman ve onu bütün eylemlerinde aynı şekilde yetkili kılmak şartıyla, kendimi yönetme hakkını bu kişiye veya bu heyete bırakıyorum* demişçesine, herkesin herkesle yaptığı bir ahit yoluyla, hepsinin bir ve aynı kişide gerçekten birleşmeleridir. Bu yapıldığında tek bir kişilik halinde birleşmiş olan topluluk, bir DEVLET, Latince CIVITAS olarak adlandırılır. İşte o EJDERRHA'nın veya daha saygılı konuşursak, *ölümsüz tanrının* altında, barış ve savunmamızı borçlu olduğumuz o *ölümlü tanrının* doğusu böyle olur."

İnsanlar ölüm korkusundan dolayı yani güvenlik kaygısıyla doğal yasalar ışığında doğal haklarının bir kısmından vazgeçerek onları üçüncü bir kişiye devretmek amacıyla yapılan sözleşme sonucunda devlet ortaya çıkmıştır. Güvenliğin sağlanması için insanlar özgürlüklerinin bir kısmından vazgeçmişlerdir. Şiddet ortamından ziyade güvenlik ortamını tercih eden insanlar bazı haklarından feragat ederek bir akit (toplum sözleşmesi) yapmışlardır. Söz konusu devletin ortaya çıkmasını sağlayan akit, "uyruklarla³ egemen arasında değil, uyruklarla uyruklar arasında" yapılmıştır (Arslan, 2020: 79). Aslında toplum sözleşmesi ile kurulmuş olan bir devlet tek tek bireylerin (öznelerin) ayrı ayrı sahip oldukları doğal hakkı, fertleri aşan bireyler-üstü (özneler-üstü) bir kanun koyucu olan devlete veya onu temsil eden egemene devretmeleri o kişilerin sahip olduğu bazı doğal haklardan feragat etmeleri anlamına gelmektedir

³ Hobbes, uyruğu egemenin dışında kalan herkes şeklinde tanımlar (Hobbes, 1993: 130).

(Kulak, 2014: 225).

Hobbes her ne kadar monarşiyi diğer yönetim biçimlerine tercih etse de kendisi için egemen olan devletin tek kişi tarafından temsil edilme zorunluluğu bulunmamaktadır. Burada asıl önemli olan egemenin “Tanrı’nın Vekili” olmasıdır. Tanrı’nın Vekili’ni ise Hobbes, şu şekilde betimlemiştir: “o ki kuşkuya düştüğümüz her durumda, tüm şahsi yargılarımızı teslim ettiğimizdir.” Ancak bir insan kendisinin canına kasteden kişiye karşı direnme hakkını söz konusu egemene devredemez. Çünkü, kişinin kendi canına koruma hakkından yoksun olduğu durum o kişi için kötüdür. Ayrıca kurulan devleti savunma söz konusu olduğunda silah altına alınabilecek herkes devleti korumak için savaşması gerekmektedir. Savaş zamanı gibi muğlak durumlarda karar verici egemen güçtür (Tuck, 2015: 113-115).

Hobbes’a göre egemenlik iki yoldan elde edilmiştir. Bunlardan birincisini o, doğal zor olarak isimlendirmiştir. Tıpkı “bir kimsenin, kabul etmezlerse onları yok etmek kudretiyle, çocuklarını veya onların çocuklarını kendi yönetimine boyun eğdirmesinde; veya düşmanlarını savaş yoluyla kendi iradesine tabi kılması ve ancak bu şartla hayatlarını bağışlamasında olduğu gibi.” İkincisi ise “bir kişiye veya bir kurula, onun kendilerini başkalarına karşı koruyacağı inancıyla, tabi olmak için insanların gönüllü olarak kendi aralarında anlaşmalarıdır.” Bu da sözleşme sonucunda elde edilen egemenliktir (Hobbes, 1993: 130).

Sözleşme sonucunda ortaya çıkan egemenin bir anlam ifade edebilmesi için cezalandırma yetkisi de olmalıdır. Bu anlamda Leviathan’ın yani egemenin bir elinde kılıç yoksa ahitler sadece kelimelerden ibaret kalır. İnsanların buyrukları dinlemelerini sağlamanın yolu onlara uymadığı takdirde göreceği cezadan geçmektedir. Cezanın caydırıcı gücü yoluyla egemen, güvenliği sağlayabilir. Bu durumdan dolayı diğer toplum sözleşmesi teorisyenlerinde olduğu gibi Hobbes da cezalandırma mekanizmasına önem vermiştir (Arslan, 2020: 79-80).

Güvenliği sağlamak amacıyla ortaya çıkan devletin birçok özelliği bulunmaktadır. Bunlardan bir kısmı şu şekildedir (Hobbes, 1993: 131-138):⁴

(i) Uyruklar, hükümet şekline müdahale edemezler.

(ii) Egemen sahip olduğu gücü bırakamaz.

(iii) Egemenliğin ortaya çıkışı uyrukların çoğunluğunun görüşü olduğundan hiç kimse ona karşı çıkmamalıdır.

(iv) Uyrukların, egemenin fiilini sorgulama hakları bulunmamaktadır. Bu nedenle egemen, uyrukları tarafından cezalandırılmaz.

(v) Barış ve onu savunmak amacıyla ne yapılması gerektiğine egemen karar verir.

(vi) Yargılama ve anlaşmazlıklar hakkında karar verme gücü egemene aittir.

⁴ Hobbes, Jean Bodin gibi egemene geniş yetkiler devreder. Bodin’e göre egemenlik mutlak, süreklidir ve birdir, bölünemez, devredilemez niteliklerine sahiptir (bkz. Yalçınkaya, 2015: 407-409).

(vii) Egemen uygun gördüğü zaman savaş ve barış yapma hakkına sahiptir.

(viii) Uyrukların hangi düşünceleri öğreneceğini ve onlara nasıl bir eğitim verileceğini egemen belirler.

(ix) Egemen daha önce bir yasa tarafından belirlenememiş eylemlere karşılık ceza ve ödül verme yetkisine sahiptir.

(x) Egemenin karşısında uyrukların şerefi ve gücünden bahsedilemez.

Yukarıda da görüldüğü gibi Hobbes, egemeni mutlak anlamda güç temerküzünde bulunan bir varlık olarak ele almıştır. Egemen, uyruklara karşı şiddet kullanma hakkını elinde bulundurur ve uyruklarına hesap vermez. Egemen birçok güç ve yetkiyle donatılmış bir yapı arz etmektedir. Egemenin her ne kadar hukuki zorunlukları yoksa da ahlaki yükümlülükleri bulunmaktadır. Uyruklarda ise durum tam tersinedir. Onların hukuki zorunlulukları çok geniş iken ahlaki yükümlülükleri çok azdır. Bu nedenle egemeni, doğal yasalar bağlarken uyruklar medeni yasalara tâbidirler. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte doğal durumda ortaya çıkan her şey -yasalar ve doğal hukuk- egemene devredilir. Bu nedenle neyin iyi neyin kötü olduğuna egemen karar verir. Uyruklar neyden sorumlu olduğunu egemene danışarak öğrenirler (Durkheim, 2012: 42).

Hobbes'un doğal durum ve egemenlik ile ilgili görüşlerinde güvenlik ve özgürlük kavramlarının merkezi işgal etmesinde hem doğumunun hem de İngiliz İç Savaşı'nın önemli bir etkisi bulunmaktadır. 1642-1645 ve 1648-1649 yılları arasında yaşanan İngiliz İç Savaşı kaotik bir ortam oluşturmuştur. Bu nedenle Hobbes, "insan insanın kurdudur" (*homo homini lupus*) fikrini ortaya atmıştır. İnsanın doğası gereği bencil olduğunu düşünen Hobbes, şiddet ortamının ortadan kalkması veya sınırlanması için geniş yetkilere sahip bir egemen gücün varlığını zorunlu görmüştür. Devlet denen Leviathan toplumların katettiği çizgisel tarih anlayışının sonucunda ortaya çıkmıştır.

4. WALTER BENJAMIN'İN ŞİDDETE DAİR GÖRÜŞLERİ

Walter Benjamin, 1892 yılında bir Alman Yahudi'si olarak Berlin'de doğmuş ve 1940 yılında 48 yaşında Fransa'da intihar etmiştir. Benjamin hiçbir zaman doğru dürüst bir gelire ve mesleğe sahip olamadığından evlendikten sonra hatta çocuğu olduğu dönemde bile babasından harçlık almak zorunda kalmıştır. İlk yazısını on sekiz yaşında bir lise öğrencisi iken kaleme alan Benjamin, bibliyofil (kitapperest) biridir. Kendisinin hayata karşı müspet bir düşüncesi ve sistematik bir düşünceye hiçbir zaman sahip olmamıştır (Dellaloğlu, 2005: 9-15).

Benjamin, Marksizm ile mesiyанизmi kendine ait bir üslupla birleştirmeye çalışmıştır. O, eserlerinde proleter devrimciliği mesiyanic bir karaktere büründürmüştür. Bu nedenle Benjamin, devrimin şiddeti ortadan kaldırmasıyla Mesih'in tarih çağını kapatması arasında bir ilişki kurmuştur. Warren Goldstein, Marksizm ile mesiyанизm arasında çeşitli müşterek noktalar bulmuştur. Yahudi ve Hıristiyan geleneğinde nasıl ki Mesih, felaket zamanlarında ortaya çıkarak kurtuluşu getirirse Marksizm'de devrimler, kriz dönemlerinde ortaya çıkarak sosyal değişimi meydana getirirler (Gök, 2014: 9).

Benjamin, *Tarih Kavramı Üzerine* isimli eserinde "Ezilenlerin geleneği, bize içinde

yaşadığımız “olağanüstü hal”in gerçekte kural olduğunu öğretir” sözlerini dile getirmiştir. Buradan hareketle faşizmin en büyük talihinin ona karşı olanların onu ilerleme adı altında tarihsel bir kural saymaları olduğunu belirtmiştir. Akabinde şu ifadelere yer vermiştir (Benjamin, 2014: 41-42):

“Klee'nin Angelus Novus adlı bir resmi vardır. Bir melek betimlenmiştir bu resimde; meleğin görünüşü, sanki bakışlarını dikmiş olduğu bir şeyden uzaklaşmak ister gibidir. Gözleri, ağzı ve kanatları açılmıştır. Tarihin meleği de böyle gözükmelidir. Yüzünü geçmişe çevirmiştir. Bizim bir olaylar zinciri gördüğümüz noktada, o tek bir felaket görür, yıkıntıları birbiri üstüne yığıp, onun ayakları dibine fırlatan bir felaket. Melek, büyük bir olasılıkla orada kalmak, ölüleri diriltmek, parçalanmış olanı yeniden bir araya getirmek ister. Ama cennetten esen bir fırtına kanatlarına dolanmıştır ve bu fırtına öylesine güçlüdür ki, melek artık kanatlarını kapayamaz. Fırtına onu sürekli olarak sırtını dönmüş olduğu geleceğe doğru sürükler; önündeki yıkıntı yığını ise göğe doğru yükselmektedir. Bizim ilerleme diye adlandırdığımız, işte bu fırtınadır.”

Pasajda görüldüğü gibi melek, derinlikli bir görüşe sahiptir. O, her şeyin birbiriyle bağlantılı olduğu tek bir olay görürken insanlar, irrasyonel olan çirkin bir olayın ardından gelen başka bir olayı görmektedir. Fırtınanın, meleği sürüklediği ilerleme, insanlık dışı ve ölümcül olan bir ilerlemedir. Melekse ölüyü diriltmek ve parçaları onarmak isterken savaş ve sömürüyü mümkün kılan eski düzeni imha etmek istemektedir (Leslie, 2016: 13-14).

Benjamin, şiddetle ilgili görüşlerini *Şiddetin Eleştirisi Üzerine (Zur Kritik der Gewalt)* başlıklı metninde belirtmiştir. Şiddet olarak tercüme edilen *Gewalt* kelimesi, *Violence* kelimesinden ayrılmaktadır. *Violence*, belirli normların ihlal edilmesi veya aşılması sonucunda ortaya çıkan şiddeti ihtiva ederken *Gewalt*, öncelikle yasayı, normu veya kuralı belirleyen otorite ya da iktidarın şiddetine işaret etmektedir. *The Oxford-Harrap Standart German- English Dictionary*, *Gewalt* sözcüğünü iktidar, güç, otorite, devletteki en üstün güç, kaba şiddet şeklinde tanımlamıştır (Akkanat, 2011: 16).

Benjamin, söz konusu eserini George Sorel'in şiddet üzerine düşüncelerine cevap vermek amacıyla Ocak 1921 tarihinde tamamlamıştır. O, proletaryanın genel grevini yani “devrimci bir şiddet” ya da “namuslu araçların ilahi şiddet” eylemlerini, devlet tarafından desteklenen “mitik” şiddetin sonsuz ve kaçınılmaz döngüsünü yok etmek için bir araç olduğunu belirtmiştir (Leslie, 2019: 51).

Benjamin, bir şiddet eleştirisine girişmesinin sebebi olarak şiddetin hukuk ve adaletle ilişkisini ortaya koymayı göstermiştir. Bu anlamda hukuk ve adalet, şiddet kelimesinin ahlakla olan ilişkisini de belirler. Benjamin burada şiddete karşı bir reddiye yazmayı değil şiddeti anlamlandırmaya çalışmıştır. Şiddetin bir araç olarak görülmesi aslında şiddet üzerine yapılan incelemelerin işini kolaylaştırmıştır. Çünkü burada şiddetin bazı durumlarda haklı ve adil bir araç olduğu bazı durumlarda ise haksız amaçlara hizmet ettiği ifade edilebilir. Ancak o, şiddetin haklı nedenlerle de olsa ilkesel düzeyde ahlaki olup olmadığının incelenmesi gerektiğini söylemektedir (Benjamin, 2010: 19).

Benjamin, şiddetin ahlakiliğini eleştirirken yaparken doğal hukuk teorisini de eleştirir. Doğal hukuk teorisi, adil amaçlar için insanların şiddete başvurma hakkına sahip

olduğunu belirtmiştir: “Doğal hukuka göre şiddet adil olmayan amaçlar için kötüye kullanılmadığı sürece, herhangi bir sorun oluşturmayan doğal bir ürün, bir nevi hammaddedir.” Mezkûr teori, toplum sözleşmesinin ortaya çıkmasıyla birlikte bireylerin kendi için *de facto* sahip olduğu her türlü şiddeti *de jure* kullanma hakkına sahip olduğunu iddia etmiştir. Pozitif hukuk tezi ise, doğal hukuk teorisinin şiddetin doğal bir durum olduğu ön kabulüne karşı çıkmaktadır. Doğal hukuk, şiddeti teleolojik olarak ele alırken pozitif hukuk onu araç kapsamında değerlendirmiştir. Ancak her iki teori de adil amaçlara ancak hukuka uygun araçlarla ulaşılabileceğini iddia etmektedirler. Benjamin, hukuka uygun ve hukuka uygun olmayan şiddet ayrımının haklı/adil ve haklı olmayan amaçlar için kullanılan şiddette bulunduğunu iddia eden doğal hukukun “kesinlikle” reddedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buradan hareketle o, şiddetin işlevlerinin doğal ve hukuksal amaçlar şeklinde ayrımlar yapılarak geliştirilebileceğini iddia etmiştir (Benjamin, 2010: 20-22). Benjamin, hukukun her zaman şiddeti engellemediğini aynı zamanda şiddetin hukukun özünde yer aldığını ve ona şekil verdiğini söylemiştir. Akabinde iktidarı kuran (yasakoyucu) ve iktidarı koruyan (yasakoruyucu) şiddet arasında ayrıma gitmiştir. O hem yasakoyucu hem de yasakoruyucu şiddeti zararlı olarak nitelendirmiştir (Uslu, 2017: 104).

Benjamin’in, “Parlamentoların kendilerinde temsil edilen, yasa kurucu şiddettir, ancak onlar bunun anlamını unutmuslardır: bu nedenle yasa korucu şiddet hakkını verebilecek kararlar alamamaları, uzlaşarak siyasal meselelerin çözümü için sözde şiddet dışı bir yöntemi benimsemeleri hiç de şaşırtıcı değil. Ama her türlü açık şiddeti reddetmek bile, şiddet mantığının bir ürünüdür, çünkü uzlaşmaya yönelik hiçbir çaba kendiliğinden ortaya çıkmaz, dışarıdan, karşı-akım tarafından motive edilir. Zira her ne kadar hür iradeyle kabul edilmiş olursa olsun, hiçbir uzlaşma zorlayıcı niteliğinden ayrı düşünülemez” (Benjamin, 2010: 30) şeklindeki ifadelerinden anlaşılacağı gibi parlamentolarda sağlanan uzlaşmanın arka planında şiddet yatmaktadır.

Benjamin, Hobbes ve Weber’den farklı olarak devletin yanında işçi sınıfının da meşru olarak şiddet kullanma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir. İşçilere tanınan grev hakkı, belli bazı amaçlar için şiddet kullanma hakkını muhtevasında barındırmaktadır (Benjamin, 2010: 23). İşçi örgütüne şiddet kullanma yetkisi devlet tarafından verilmez. Devlet veyahut hukuk işçilere, “işverenin dolaylı olarak uyguladığı şiddet eyleminden kaçma hakkı” tanımaktadır. Devrimci genel grev söz konusu olduğunda “işgücü daima grev hakkına sarılacak, devletse bunun bir tür kötüye kullanma olduğunu savunacak ve olağanüstü önlemler alacaktır.” Grevlerin aynı anda olması sistemi sarsacağından devlet farklı işkollarındaki eş zamanlı grevleri yasadışı ilan etmektedir. Devlet, işçi sınıfına grev hakkı tanıyarak bir türlü şiddet hakkı vermiş olur ancak devrimci genel grevler gibi kriz zamanlarında tavır değiştirerek bu tür grevlere karşı düşmanca bir tutuma büründürmektedir (Benjamin, 2005:106).

Benjamin mezkûr metninin sonuna doğru “mitik şiddet” ile “tanrısal şiddet” arasında bir ayrım yapmıştır. Mitik şiddetin doğrudan yasakoyucu dolaylı olarak yasakoruyucu şiddetiyle bağlantısı bulunmaktadır. Bu anlamda yasakoyucu ve yasakoruyucu şiddetin sahip olduğu olumsuz anlamlara mitik şiddet de sahiptir. Benjamin, tanrısal şiddeti, mitik şiddetin karşısına konumlandırmıştır. “Tanrısal şiddet ise mitsel şiddetin karşısında yer alır; işçilerin herhangi bir siyasal iktidar kurumu dolayımından geçmeden doğrudan doğruya kendi ezilmişliklerini, kendi iradelerini ortaya koydukları bir

şiddettir. Tanrısal şiddet, hukukun dışında, saf dolaysız şiddettir.” Benjamin bu devrimci şiddeti, “insanın sergilediği katıksız şiddet” olarak tanımlamıştır (Uslu, 2017: 106).

Mitik şiddet devlete ait iken tanrısal şiddet, devlete karşıdır. Tanrısal şiddet, ezilenlerin, baskı görenlerin, iktidar dışında kalanların ve iktidar kurma gibi amacı olmayanların şiddetidir. Bu nedenle tanrısal şiddetle bir devlet kurulmaz tam aksine bir devlet yıkılır. Tanrısal şiddet anarşizmi ihtiva eder. Benjamin, mesihyanik bir tonla devamında şunları dile getirmiştir (Benjamin, 2005: 124):

“Yeni ya da daha önce bastırılmış olan güçler, şimdiye kadar yasa koyan şiddeti mağlup edip, yine çürümeye yazgılı, yeni bir yasa oluşturana kadar böyle sürüp gider bu. Yasanın mitsel formlarının ayakta tut tuğu bu döngünün kırılmasıyla; bağlı olduğu ve ona bağlı olan tüm güçlerle birlikte hukukun askıya alınmasıyla; son olarak, böylece devlet gücünün ortadan kaldırılmasıyla, yeni bir çağ kurulur.”

Benjamin, şiddeti sadece devlet için meşru olarak görmez. Onun hangi durumlarda nasıl ele alındığını incelemiştir. Kendisi, *Şiddet Eleştirisi Üzerine* metninde hukuk ile şiddetin iç içe geçtiğinden hareketle ve tanrısal şiddet kısımlarında olduğu gibi anarşist bir şiddet anlayışı geliştirmiştir. Mezkûr eserin 1921 tarihinde yayınlanması nedeniyle metnin Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra kaleme alındığı söylenebilir. Bu nedenle savaşın meydana getirdiği yıkım başta olmak üzere gerisinde bıraktığı sorunlar, tanrısal şiddetin mitik şiddete göre neden öncelemesi gerektiği sorusuna cevap vermektedir.

5. SONUÇ

Şiddet kavramı tanık veya kurbanın gözünden hareketle ele alınır. Burada şiddet eylemini gerçekleştirenle şiddete maruz kalanın aynı kişi olması bu durumu değiştirmez. Aslında şiddet kavramını tanımlama girişimi eylemden hareketle gerçekleşir. Hangi eylemlerin şiddet sayılıp sayılmayacağı şiddet kavramı ekseninde dönen teorik tartışmaları etkilemiştir.

Bu makalede Hobbes ve Benjamin’in şiddet kavramı ekseninde yaptıkları tartışmalara yer verilmiştir. Hobbes, insanların doğal durum halinde iken şiddet kullanımlarını engelleyen bir merciinin yokluğundan yakınmıştır. Ona göre doğal durum “insan insanın kurdu” olduğu bir hal olması nedeniyle bir insanın şiddet kullanımı ancak ondan daha güçlü biri tarafından durdurulabilir. Bu anlamda kısıtlanmayan bir özgürlük, güvensizlik ortamı oluşturmaktadır. Güvensizlik ortamı fertleri aşan bir egemenin varlığına olan ihtiyacı doğurmuştur. Toplum sözleşmesi bu şekilde ortaya çıkmıştır.

Hobbes, bireylerin doğal durumda birbirine karşı kullandıkları şiddetten dolayı toplum sözleşmesini imzaladıklarını ifade etmiştir. Toplum sözleşmesi sonrasında ortaya çıkan egemen ise sorgulanamaz bir yapıya sahiptir. Uyrukları üzerinde ise şiddet kullanma dahil olmak üzere birçok tasarruf hakkını da elinde bulundurmaktadır. Bu anlamda Hobbes’a göre egemen meşru olarak güç ve şiddet kullanma yetkisine sahiptir. Bu yetki de egemenin elinden alınamaz.

Benjamin, ise Hobbes’un bu kabullerini sorgulamıştır. Devletin meşru olarak neden şiddet kullanma hakkına sahip olduğunu sorunsallaştırır. Devletin şiddeti ne kadar doğru yerde kullandığı sorusuyla ilgilenmiştir. Bu noktada Benjamin, devlet – hukuk – şiddet arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Benjamin, kesin hüküm vermek yerine kabulleri

probleme dönüştürmüş ve bunların sorgulanmasını sağlamıştır. Benjamin ortaya attığı tanrısal şiddet kavramıyla anarşik bir düzene yol açmaktadır. Çünkü o, tanrısal şiddeti, iktidarı temsil eden mitik şiddetin tam karşısına konumlandırmıştır. Bu anlamda Hobbes, egemen varlığa çok geniş yetkiler verilmesi gerektiğini savunurken Benjamin bu egemenin sınırlandırılması gerektiğini düşünmüştür. Bu anlamda Hobbes, egemenin yokluğunda kaosun kaçınılmaz olduğunu düşünürken Benjamin, tanrısal şiddet kavramıyla devletin/egemenin varlığını haksız bir şiddet yol açtığına işaret etmiştir. Bu anlamda Hobbes, egemenden hareketle şiddet kavramını ele alırken Benjamin, şiddet kavramını merkeze alarak devleti eleştirmiştir. Çünkü Hobbes, egemenin varlığını kozmos açısından zorunlu olarak görürken Benjamin, şiddetsizliği öncelediğinden devletin şiddet kullanma yetkisini sınırlandırılmasını istemiştir. Hobbes'un bu fikirlerinin ortaya çıkmasında doğumu ile İngiliz İç Savaşı etkili olmuşken ve Benjamin'in fikirlerinde I. Dünya Savaşı etkisi göze çarpmaktadır.

Hem Hobbes hem Benjamin doğal durumda var olan şiddet anlayışına karşı çıkmışlardır. İki düşünür de doğal durumdan kaynaklı şiddetin insanlar için büyük problemler barındırdığı ve bundan dolayı söz konusu şiddet anlayışından kaçınılması gerektiğini düşünmüşlerdir. Çünkü doğal durum, insanlara çok geniş bir şiddet anlayışı sunmaktadır.

Kaynakça

- Akkanat, S. (2011). *Şiddet ve İktidar: Şiddetin "Meşruiyetinden" "Meşruiyet"in Şiddetine* [Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Arendt, H. (1997). *Şiddet Üzerine* (B. Peker, Çev.). İletişim Yayınları.
- Arslan, H. (2020). İbn Haldûn ve Toplum Sözleşmesi Teorisyenlerinin Toplum Varlığına Dair Mülâhazalarının Mukâyesesi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 71-99.
- Benjamin, W. (2005). Şiddet Eleştirisi. İçinde B. F. Dellaloğlu (Ed.), & E. E. Çakmak (Çev.), *Benjamin* (ss. 101-124). Say Yayınları.
- Benjamin, W. (2010). Şiddetin Eleştirisi Üzerine. İçinde A. Çelebi (Ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (ss. 19-42). Metis Yayıncılık.
- Benjamin, W. (2014). *Pasajlar* (A. Cemal, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Butler, J. (2021). *Şiddetsizliğin Gücü* (B. Ertür, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Çelebi, A. (2010). Şiddete Karşı Siyaset Hakkı. İçinde A. Çelebi (Ed.), *Şiddetin Eleştirisi Üzerine* (ss. 255-312). Metis Yayıncılık.
- Dellaloğlu, B. F. (2005). Örselenmiş Bir Hayat. İçinde B. F. Dellaloğlu (Ed.), *Benjamin*. Say Yayınları.
- Durkheim, E. (2012). *Hobbes Üzerine* (M. Odabaş, Çev.). Alfa Yayınları.
- Dursun, Y. (2011). Şiddetin İzini Sürmek: Şiddet Nedir? *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-18.
- Ebenstein, W. (2009). *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri* (İ. Özel, Çev.). Şûle Yayınları.

- Ferry, L. (2022). *Hak: Eskiler ve Modernler Arasında Yeni Tartışma* (E. C. Gürcan, Çev.). Dergâh Yayınları.
- Göçmen, D. (2014). Thomas Hobbes, Leviathan ve Barışçıl Bir Toplum ve Siyaset Felsefesinin Temellendirilmesi. İçinde B. Gülşen, E. Bozkurt, G. Sorgo, & U. Morkoz (Ed.), *Günümüzü Felsefe ile Düşünmek*. Ege Üniversitesi Yayınları.
- Gök, Ö. F. (2014). *Walter Benjamin'de "Şiddetin Eleştirisi" ve Bunun Hukuka Yansımaları* [Yüksek Lisans Tezi]. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hobbes, T. (1993). *Leviathan* (S. Lim, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Hobbes, T. (2007). *Elementa Philosophica De Cive Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri* (D. Zarakolu, Çev.). Belge Yayınları.
- Keane, J. (1998). *Şiddetin Uzun Yüzyılı* (B. Peker, Çev.). Dost Yayınları.
- Kriegel, B. (2010). *Klasik Siyasi Felsefe Metinleri* (Z. İlkelen, Çev.). İletişim Yayınları.
- Kulak, Ö. (2014). Thomas Hobbes. İçinde A. Tunçel & K. Gülenç (Ed.), *Siyaset Felsefesi Tarihi—Platon'dan Zizek'e* (ss. 208-225). Doğu Batı Yayınları.
- Küçükalp, D. (2018). *Siyaset Felsefesi*. Dora.
- Leslie, E. (2016). *Tekerlekler, Bavullar, Melekler: Kurt Schwitters ve Walter Benjamin* (Z. Talay, Çev.). Nod.
- Leslie, E. (2019). *Walter Benjamin Hakkında Her Şey* (M. M. Özeren & M. S. Özgüven, Çev.). Dedalus Kitap.
- Martinich, A. P. (2013). *Thomas Hobbes*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Riches, D. (1989). Şiddet Olgusu. İçinde D. Riches (Ed.), & D. Hattatoğlu (Çev.), *Antropolojik Açıdan Şiddet* (ss. 10-41). Ayrıntı Yayınları.
- Ruff, J. R. (2011). *Erken Modern Avrupa'da Şiddet (1500-1800)* (D. Türkoğlu, Çev.). Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Tuck, R. (2015). *Hobbes*. Dost Yayınları.
- Uslu, A. (2017). Politik ve Entelektüel Bağlamı İçinde Walter Benjamin'in Şiddet Teorisi. İçinde M. E. Kardeş (Ed.), *Dar Kapıdaki Mesih: Walter Benjamin ve Politik Felsefesi* (ss. 89-113). İthaki Yayınları.
- Uslu, A. (2021). *Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi* (C. 2). Yordam Kitap.
- Yalçınkaya, A. (2015). Bodin'den Hobbes'a Doğru. İçinde M. A. Ağaoğulları (Ed.), *Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler*. İletişim Yayınları.
- Zarakolu, C. D. (2013). *Thomas Hobbes'un Siyaset Felsefesi*. Belge Yayınları.
- Zelyüt, S. (2010). *Dört Adah*. Doğu Batı Yayınları.

**ENFLASYONUN BİST 100 ENDEKSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ:
RALS-EG EŞBÜTÜNLEŞME TESTİ YAKLAŞIMI*****THE EFFECT OF INFLATION ON THE BIST100 INDEX:
A RALS-EG COINTEGRATION TEST APPROACH*****Yakut BOZKURT*, Yusuf KADERLİ******Özet**

*Bilim Uzmanı, SBE, İşletme
Doktora Programı, Adnan
Menderes Üniversitesi
yakut.kajevic@gmail.com
ORCID ID:
0009-0005-7293-9273

Bu çalışmanın amacı 2016:01-2023:12 dönemi için BİST 100 Endeksi ile TÜFE endeksi arasındaki ilişki Meng, Lee ve Payne (2017) RALS-LM birim kök testi, Lee vd., (2015) RALS-EG eşbütünleşme testi, dinamik en küçük kareler (DOLS) ve tümüyle değiştirilmiş (FMOLS) yöntemi ile araştırmaktır. RALS-EG eşbütünleşme testinin sonucu iki değişken arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını işaret etmektedir. DOLS ve FMOLS modellerinin uzun dönem katsayı tahmin sonuçları ise TÜFE ile BİST 100 endeksi arasında uzun dönemde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre uzun vadede TÜFE'de meydana gelecek artışların BİST 100 getirisi üzerinde olumlu etkileri görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Enflasyon, BİST 100, RALS, Eşbütünleşme

** Prof. Dr., İİBF, İşletme
Bölümü, Adnan Menderes
Üniversitesi
ykaderli@adu.edu.tr
ORCID ID:
0000-0001-6648-2602

Abstract

Başvuru Tarihi/ Received:
08.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted:
31.05.2024

The aim of this study is to investigate the relationship between BIST 100 Index and CPI index for the period 2016:01-2023:12 via Meng, Lee ve Payne (2017) RALS-LM unit root test, Lee et al. (2015) RALS-EG cointegration test, dynamic least squares (DOLS) and fully modified (FMOLS) method. The result of the RALS-EG test indicates the existence of a long-term relationship between the series. The long-run coefficient estimation results of DOLS and FMOLS models reveal the existence of positive and statistically significant relationships between CPI and BIST 100 index in the long run. Accordingly, in the long run, increases in the TUFEE have positive effects on the BIST 100 return.

Keywords: Inflation, BIST 100, RALS, Cointegration

ARAŞTIRMA MAKALESİ

1. GİRİŞ

Sermaye piyasaları bir yandan uzun vadeli fon ihtiyacı olan şirketlere bu fonların aktarımını sağlayan, diğer yandan finansal piyasa yatırımcılarına uzun vadeli yatırımlar yapma imkânı sunan ve ekonominin çarklarının doğru işlemesi açısından oldukça önemli mecralardır. Bireysel yatırımcılar bu piyasalarda tahvillerden daha çok hisse senedi enstrümanına yatırım yapmayı tercih ederler. Yatırım yaparken önemli olan reel getiri yaratabilmektedir. Reel getiri, enflasyondan arınmış getiri demektir. Bu nedenle, reel getiri yaratabilme veya en azından yatırılan sermayeyi reel olarak koruyabilme konusunda en önemli takdir enflasyonun seviyesidir. Enflasyon oranı düşüş trendinde iken yatırımcı bu amacı kolay gerçekleştirebilir ancak enflasyon yükseliş trendinde iken sermayenin reel olarak korunabilmesi veya reel getiri üretebilmesi oldukça zorlaşacaktır. Fiyatlar genel seviyesinde yaşanan sürekli artışlar olarak tanımlanan enflasyon yatırımcılar için önemli bir tehdit konumundadır.

Yüksek enflasyon dönemlerinde, yatırımcılar koydukları sermayelerinin satın alma gücünün korunabilmesine çok daha fazla önem verirler. Böyle dönemlerde, kendilerini enflasyona karşı koruyabilecekleri yatırım enstrümanlarının arayışı içerisine girerler. Hisse senetleri de yüksek enflasyon dönemlerinin en önemli finansal enstrümanlarından biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü şirketlerin sahip olduğu çok çeşitli varlıklar, yüksek enflasyon dönemlerinde nominal veya reel olarak büyük değer artışları yaşayabilirler. Şirket varlıklarında yaşanan bu değer artışlarının o şirketleri temsil eden hisse senetlerinde de bir artışa neden olması kaçınılmaz bir olgudur. Bu nedenle de yüksek enflasyon döneminde ülkelerin hisse senedi piyasalarını temsil eden borsa endekslerinde de önemli yükselişlerin olması beklenmektedir.

Bu çalışmanın amacı, Covid 19 pandemisi ile birlikte tüm dünyada yüksek enflasyon dönemine girilmesi ve diğer ülkelerle birlikte Türkiye'nin de bu süreci oldukça ağır geçirmesiyle ortaya çıkan yüksek enflasyon seviyesinin Türkiye hisse senedi piyasasını temsil eden BİST 100 endeksi üzerindeki etkilerinin ortaya konulmasıdır. Bu amaçla, aylık enflasyon verileri ile aynı döneme ait aylık BİST 100 getiri oranları arasındaki ilişkiler ve o dönemdeki enflasyon oranlarının hisse senedi endeksi üzerindeki etkisi ortaya konulacaktır. Çalışmanın, literatürdeki diğer çalışmalarla karşılaştırıldığında hem veri setinin pandemi öncesi ve sonrasını kapsaması hem de modern ekonometrik tekniklerin kullanılması açısından literatüre önemli bir katkı sunacağı düşünülmektedir. Ayrıca ekonometrik analizler neticesinde elde edilen bulgular yorumlanarak enflasyonun Türkiye hisse senedi piyasası üzerinde nasıl bir etki yarattığı tespit edilecektir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın amacına uygun hem yerli hem de yabancı literatürden enflasyon ve enflasyonun etkilediği finansal enstrümanlara dair çalışmalar ve bu çalışmalardan çıkarılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Choudhry (2001) çalışmasında, 1981-1998 yılları arasında orta ve Latin Amerika'da enflasyonu en yüksek ülkelerin borsalarında bulunan şirketlerin hisse senedi getirileri

ile enflasyon oranları arasında ilişki olup olmadığını incelemiştir. Bu araştırma çerçevesinde elde edilen sonuçlar, enflasyon ile hisse getirileri arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğunu ve buna ilaveten kısa vadeli dönemler için de enflasyon ve getiri oranları arasındaki ilişkinin pozitif olduğunu ortaya koymuştur.

Işık vd. (2004) tarafından gerçekleştirilen araştırma, Türkiye'de 1982 ile 2003 yılları arasındaki dönemde enflasyon ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma, söz konusu yıllar arasında toplanan enflasyon ve döviz kuru verilerini kullanarak, eşbütünleşme analizi yöntemiyle gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, incelenen süre zarfında döviz kurundaki ve enflasyon oranlarındaki değişimler arasında uzun dönemli bir ilişkinin var olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle, döviz kurunun %1 oranında artış göstermesi durumunda, enflasyon oranının yaklaşık olarak %0,9 civarında artma eğiliminde olduğu belirlenmiştir.

Karamustafa ve Karakaya (2004) 1995-2003 dönemine ait verilerden yararlanarak, enflasyonun BİST 100 endeksi performansı üzerindeki etkisini, hata düzeltme modeli (ECM) ile incelemiştir. Elde edilen bulgulara göre, enflasyonun kısa ve uzun vadeli etkileri hata düzeltme modeline göre incelendiğinde, işlem miktarı ve işlem hacmi üzerinde ters yönlü bir ilişkinin olduğu, vade olarak kısa dönem ilişkinin olduğu zamanlarda ise, işlem hacmi değişkeninin enflasyonu pozitif şekilde etkilediği fakat işlem miktarı üzerinde hiçbir etkiye sahip olmadığı tespit edilmiştir. Çalışmada elde edilen diğer bir sonuç ise, endekste kısa ve uzun vadeli dönemler için şirket sayısının endeksin trendini değiştirmediğidir. Bunun yanı sıra, araştırma kapsamında veri olarak alınan BİST 100 değeri ve piyasa değerinin, ECM modelleri bakımından anlamsız olduğu doğrulanmıştır.

Gül ve Ekinci (2006) Türkiye'nin 1984- 2003 yılları arasındaki dönemini kapsayan enflasyon ve döviz kurları arasındaki ilişkinin ortaya koyulması için ilk aşama olarak kök ve eşbütünleşme analizini ikinci aşama olarak, Granger analizi yöntemini uygulamışlardır. Bu araştırma kapsamında, enflasyon ve döviz kurları arasında uzun vadeli bir ilişkinin olduğu saptanmış olup, bu ilişkinin tek yönlü olduğu tespit edilmiştir.

Jung vd. (2007) Avrupa ülkelerinin, enflasyon, büyüme ve faiz oranlarının hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini "AR" modeli yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışmada, beklenmeyen faiz oranı ve enflasyon oranının hisse senetleri getirisini etkilediğini, fakat Almanya'nın bu değişkenlerden hiçbirinden etkilenmediği saptanmıştır. Çalışmadan elde edilen bir başka sonuç ise, araştırmada değerlendirilen Avrupa ülkelerinde oluşan beklenen ve beklenmeyen ekonomik büyümenin hisse senedi getirilerine hiçbir etkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Lin (2009) araştırmasında, panel veri analizi yöntemi ile 16 ülkenin enflasyon oranlarının o ülkeye ait reel hisse senetleri getirileri üzerine etkilerini 1957-2000 yılları arasındaki verilerinden yararlanarak değerlendirmiştir. Bu kapsamda, ülkelerde beklenen enflasyon oranlarının ve belirsizliğin uzun vadede negatif bir etki yaratabileceği, aynı zamanda beklenmeyen enflasyon oranının kısa vade için pozitif, uzun dönem için de olumsuz etkiler yaratabileceği saptanmıştır.

Sayılgan ve Süslü (2011) 1999-2006 yıllarının kapsayan çalışmalarında makro ekonomik faktörlerin, hisse senedi getirileri üzerindeki etkisini panel verisi analizi yöntemini kullanarak incelemiştir. Çalışma kapsamında Standart and Poors (S&P),

döviz kurları ve enflasyon oranlarının, hisse senedi getirilerini etkilediği tespit edilmiştir. Diğer bir yandan petrol fiyatları, faiz oranları, para arzı ve GSYH'nin hisse senedi getirileri üzerinde bir etkisinin olmadığı saptanmıştır.

Güneş (2013) yaptığı bir çalışmada, enflasyon oranının yabancı para birimi olan dolar ve euro arasında uzun ve kısa dönemli bir ilişkinin olup olmadığını ortaya koymak için, uzun vadeli ilişki analizinde eşbütünleme yöntemini, kısa vadeli ilişkinin etkilerini görmek için ise, VECM modeli yöntemini kullanmıştır. USD ve Euro kurları ile enflasyon arasında uzun ve doğrusal bir ilişkinin olduğu saptanmış olup, buna ilaveten Türkiye'de enflasyonun artmasının, döviz kurunun artmasına bağlı olduğu ortaya konmuştur.

Hatipoğlu (2016) yaptığı çalışmada, enflasyonun finansal piyasalara etkisini ölçmek için, endeksin yüksek değerlerde olduğu ve enflasyonun tek haneye düştüğü dönemleri 1986-2016 yılları arasında baz alarak GARCH modelini kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre, enflasyonun yüksek olduğu dönemlerde borsa endeksini (BİST 100) etkilediği ancak fiyatların stabil olduğu ve istikrarın sağlandığı dönemlerde de enflasyonun, borsa volatilitesini etkilediği yönünde anlamlı bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır.

Güngör ve Kaygın (2015) panel veri analizi yöntemini kullanarak hisse senedi fiyatını etkileyen unsurları mikro ve makro ekonomik açıdan iki yönlü incelemişler ve imalat sektöründe bulunan firmaların 2005-2011 yıllarına ait mali tablo verilerinden yararlanmışlardır. Bulgulara göre, mikroekonomik faktörler kapsamında, borsa performans oranları, likidite oranları, kaldıraç oranları, karlılık ve faaliyet oranları ile hisse senedi getirileri arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu, aynı şekilde döviz kuru, petrol fiyatları ve sanayi endeksi ile yine anlamlı bir ilişkinin olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmada makroekonomik faktörlerden çıkan diğer sonuç ise, hisse senedi fiyatları ile enflasyon oranı, gayri safi yurt içi hasıla, altın fiyatı ve dış ticaret kalemi arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya konmuştur.

Kendirli ve Çankaya (2016) döviz kuru, TÜFE ve bankacılık endeksinin 2009-2015 dönemi arasındaki verilerini, Johansen eşbütünleşme ve Granger testinde analiz etmişlerdir. Çalışma neticesinde elde edilen bulgular, enflasyon ve döviz kurunun banka endeksi üzerinde yüzde beş anlamlılık düzeyinde anlamlı olmadığı fakat sonuçlar yüzde onluk dilimde incelendiğinde, döviz kurunun banka endeksi üzerinde doğrusal ve tek taraflı bir etkisinin olduğunu ortaya koymuştur.

Kılıç ve Dilber (2017) Türkiye'deki dolar kuru ve enflasyon oranlarının BİST 100 endeksi üzerine etkisini GARCH modelini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmada aylık frekanslı veriler kullanılmıştır. Çalışmanın analizleri sonucunda, dolar kuru volatilitesinin endeksi negatif yönde, enflasyon volatilitesinin ise, pozitif yönde etkilediği saptanmıştır.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018) ARDL testi yöntemiyle Türkiye'nin 2006-2016 dönemini kapsayan veriler ile enflasyonun hisse senedi getirilerini etkileyip etkilemediğini tespit etmişlerdir. Bu analiz kapsamında, 15 BİST sektör endeksi baz alınmıştır. Analiz sonucunda, kısa ve uzun dönemli enflasyon getirilerinin enflasyon ile ilişkili olduğunu fakat TÜFE artışı sonucu, ele alınan sektör endeksleri içerisinde 11 tanesinin bu artışa negatif yönde tepki verdiğini tespit etmişlerdir.

Yenice ve Yenice'nun (2019) araştırmalarında ilk olarak ARDL ve eş bütünleşme yaklaşımı modeli gerçekleştirilmiş ve daha sonra Toda Yamamoto testi yöntemi

uygulanarak 2003-2018 yılları arasındaki verileri kullanılarak enflasyon, faiz oranları ve döviz kurları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre, enflasyon ve faiz oranlarına, döviz kurundan gelen tek yönlü ve doğru bir ilişkinin olduğu saptanmıştır. Elde edilen bir diğer bulgu ise, enflasyon ve faiz oranları arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğu yönündedir.

Asab ve Al-Tarawneh (2020) 1980-2019 yıllarını kapsayan çalışmalarında Ürdün'e ait ekonomik verilerden yararlanarak en küçük kareler yöntemi ile enflasyon oranı ve borsa gelişimi arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmışlardır. Enflasyon oranının belli bir oran altında ve üstünde kalmasının, borsayı olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği saptanmıştır. Eğer enflasyon, istatistiksel olarak %1,6'nın altında kalıyorsa borsanın pozitif yönde, üstünde kalıyorsa endeksin negatif yönde etkilendiği ortaya konmuştur.

İlgin ve Sarı (2020) yapmış oldukları araştırmalarında BİST tüm ve sektörel endeksler kapsamında Türkiye'nin 2009-2019 dönemleri arasındaki enflasyon oranlarını ARDL testini uygulayarak incelemiştir. Elde edilen sonuçlar, uzun vadede enflasyon değişkeninin tüm endeksleri etkilediği kısa dönem için negatif yönde etkilediği, enflasyon ve hisse senedi getirilerinin ise, kısa döneme göre uzun vadede etkili olduğu tespit edilmiştir. Araştırmadan elde edilen nihai sonuç, değişkenlerin kısa vade için negatif yönde anlamlı bir ilişki gösterdiği şeklindedir.

Yıldırım vd. (2020) çalışmalarında hisse senedi getirileri üzerinde faiz ve enflasyon oranlarının etkisini ölçmek için, ampirik bir uygulama ile Granger nedensellik testi, etki tepki ve varyans analizlerini uygulamıştır. Yapılan bu üç analiz sonucuna göre, Granger nedensellik testinde faiz oranlarının BİST 100 endeksinin sebep olduğu ancak endeks getirisinin de enflasyonun bir sonucu olduğunu gözlemlemişlerdir. Etki tepki analizinden ise anlamlı sonuç bulunamamıştır. Varyans analizlerinden elde edilen bir başka bulgu, faiz oranlarındaki değişimin endeks getirisini etkilediği ve faiz oranlarından kaynaklandığını ortaya koyarken enflasyonun, hisse senedi getirileri üzerine etkisinin zayıf olduğu tespit edilmiştir.

Liu ve Serletis (2021) çalışmalarında G7 ve EM7 ülkelerinin enflasyon oranlarını ve enflasyonun etkilediği hisse senedi getirilerini VARMA, GARCH ve BEKK yöntemini kullanarak, 1982-2020 yılları kapsamında ele almışlardır. Bu analiz sonucunda, enflasyon oranlarının ve enflasyonun yaratmış olduğu belirsizlik durumunun, çalışmada ele alınan ülkelerin her biri için farklı sonuçlar doğurduğu gözlemlenmiştir.

Sönmez ve Noyan (2022) Wavelet uyum analizi yöntemini uygulayarak hisse senedi getirilerinin enflasyon ve büyüme arasındaki ilişkisini 2008-2022 yılları kapsamında tespit etmeye çalışmıştır. Sonuçlar incelendiğinde, hisse senedi getirileri üzerinde enflasyonun bir payının olmadığı ve enflasyon oranlarından bağımsız olarak hareket ettiğini saptamıştır. Diğer yandan, 2015 yılına kadar ekonomik büyümenin hisse senedi getirileri üzerinde etkin bir rol oynadığı fakat 2015'ten sonra BİST 30 endeksi için ekonomik büyümenin etkili olmadığı, BİST 100 endeksinde ise büyüme etkisinin zayıf olduğu ortaya konmuştur.

Amanda vd. (2023) araştırmalarında, ulaştırma sektöründe bulunan ve 2018-2020 dönemlerini kapsayan 11 nakliye şirketinin makroekonomik göstergelerinin (faiz, enflasyon ve döviz) hisse senedi getirilerine etkisini panel veri regresyon modeli ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular, enflasyon oranının hisse senedi

getirileri üzerine anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu ancak dövizin, faiz oranlarına ve hisse senedi fiyatlarına pozitif bir etkisinin olmadığını tespit etmişlerdir.

Hardi vd. (2023), Endonezya borsasında bulunan en büyük on firmanın hisse senedi getirilerini etkileyen enflasyon ve döviz kurlarının 2008-2023 aylık verilerinden yararlanarak, hisse senedi getirilerinin, bu değişkenler ile uzun dönemli ilişkileri (DOLS ve FMOLS) yöntemleriyle ele alınmıştır. Bu kapsamda, Endonezya borsasındaki on firmanın uzun vade de enflasyon oranlarının artışından olumsuz etkilendiklerini, kendi para birimlerinin değer kazanması sonucunda ise, hisse senetleri getirilerinin pozitif yönde etkilendiğini tespit etmişlerdir.

Karyağdı ve Aytakin (2023) 2005:01-2023:01 dönemini kapsayan çalışmalarında BİST100 endeksi, altın ve ABD doları getirilerinin enflasyon üzerindeki etkilerini Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testi ile araştırmışlardır. Çalışmanın bulguları incelendiğinde, kısa ve uzun vadeli dolar ve BİST 100 endeks getirilerinin enflasyon üzerinde etkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bunun yanı sıra, altın getirilerinin enflasyon üzerinde anlamlı ve doğrusal bir ilişkiye sahip olmadığı saptanmıştır. Araştırmanın son evresinde altın, dolar ve endeks değişkenlerine Toda Yamamoto nedensellik testi uygulanmıştır. Nedensellik testinden elde edilen bulgular, enflasyon oranları ile dolar arasında çift yönlü bir ilişkinin ve bunun yanında endeks getirilerinden enflasyona tek yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermiştir.

Sreenu (2023) yaptığı çalışmada, enflasyon oranı ve döviz kuru gibi parametrelerin hisse senedi piyasasına etkisinin olup olmadığını araştırmak için 2000-2020 dönemlerini kapsayan yıllık olarak enflasyon, döviz kuru ve hisse senedi piyasasından alınan verileri, (ARDL-GARCH-ECM) yöntemleri ile incelemiştir. Sonuç olarak, hisse senedi piyasası getirileri ve döviz arasında uzun vadeli anlamlı ilişkinin olduğu fakat kısa vade de hisse senedi getirileri ile döviz kuru arasında negatif yönde ilişkinin olduğu saptanmıştır.

3. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ENFLASYON KAVRAMI VE FİNANSAL PİYASALAR ÜZERİNDEKİ OLASI ETKİLERİ

Bir ülkenin ekonomik politikaların yürütülmesine ve işlenmesine yön veren ekonomik yapılar, düzenlemeler her zaman ve her yerde önem verilen bir olgudur. Bugün hem Türkiye’de hem de dünyada en çok karşılaşılan ve konuşulan uluslararası bir sorun haline gelmiş olan enflasyon, fiyatlar genel düzeyinde sürekli ve genel bir artış olarak tanımlanmaktadır (Destebaşı, 2018: 33-34; Altınok, 1998: 105). Başka bir ifadeyle, ülke parasının sürekli olarak değer kaybetmesi olarak ifade edilmektedir (Turdubekova,2012: 3; Mete, 2020:161).

Enflasyon günümüzde; nedenlerine, fiyat artış hızına ve gelecekteki beklentilere göre sınıflandırılmaktadır (Yıldıran,2021:2). Enflasyonun hangi sınıflandırma içinde yer aldığı ve fiyat artışının hangi nedenlere göre değerlendirildiği, para politikalarının en önemli görevlerinden biri haline gelmiştir. Bu bağlamda merkez bankaları enflasyonla mücadelede, fiyat ve faiz istikrarını sağlamak ve ekonomide büyümeyi gerçekleştirmek için çeşitli stratejiler uygulamaktadır. Bunlar: parasal gevşeme ve parasal daralma olarak da bilinmektedir. Parasal daralma, ülkelerde meydana gelen yüksek enflasyonun baş göstermesi ile merkez bankalarının, faiz oranlarını artırarak para arzını ve yapılan harcamaları yavaşlatmaları ve bu sayede yükselmiş enflasyonu durdurmaya

çalışmalarıdır. Bu politika sıkı para politikası olarak da ifade edilmektedir. Parasal gevşeme ise, parasal daralmanın tam tersi olarak, merkez bankaların yavaşlayan ekonomileri canlandırmak için, faiz oranlarını düşürmeleri ve bunun sonucu, parasal talep ve tüketici harcamalarının artmasının sağlanması şeklinde ifade edilebilir (Tüyen,2014). Bir ülkede enflasyonun en çok artmasına neden olan unsurlar; ürünlerin maliyetlerinin artması ve bunun sonucu fiyatlarda meydana gelen artışlar, ülkede oluşan vergisel sorunlar ve arz-talep arasındaki dengesizlikler, gelecekte fiyatları daha artacak kaygısıyla ürünlere olan aşırı taleptir (Künç,2011). Bunun yanı sıra enflasyon, ayrıca sistematik riskin de bir parçasıdır. Sistematik risk, portföy çeşitlendirmesiyle bertaraf edilmesi mümkün olmayan ve sistemden kaynaklanan bir risk türüdür (Doğan,2020:15). Bir başka anlatım biçimiyle, aynı veya farklı sektörlerde bulunan tüm şirketleri, finansal varlıkları eşit düzeyde etkileyen ve kontrol edilmesi mümkün olmayan risk türüdür. Sistematik riski oluşturan beş bileşen bulunmaktadır. Bunlar; Pazar riski, faiz oranı riski, döviz kuru riski, politik risk ve enflasyon riskidir (Demireli,2007; Korkmaz vd.,2013; Doğan, 2020). Finansal piyasalarda bulunan yatırımcılar, gelirlerinin bir kısmını yatırım amaçlı kullanarak, belirli bir risk düzeyinde en yüksek getiriye elde etmeye çalışmaktadırlar. Bu durumda onlar için getiri oranı belirleyicilerini önemli kılmaktadır. Bu getiri oranının birçok belirleyeni olmakla birlikte bunlar içinde, sistematik riskin bir bileşeni olan enflasyon riski diğer bir adıyla satın alma gücü riski de önemli hale gelmektedir. Enflasyon riski (satın alma gücü riski), enflasyonist ortamda satın alma gücünü azaltarak, yatırımcıların gelirlerinden ayırmış oldukları tasarruflarının getiri oranının enflasyon oranından daha düşük gerçekleşmesine neden olur (Sayım ve Aydın,2011:6-7). Enflasyon, bireylerin satın alma gücünü zayıflattığı gibi faiz artışına ve tüketici harcamalarında önemli rol oynayan enflasyon sepetini (gıda, giyim, iletişim, konut, ulaşım vb.) etkilemektedir. Ancak, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde bulunan yatırımcılar ülkelerinde meydana gelen enflasyonun olumsuz etkilerinden kendilerini korumak için, çeşitli finansal varlıklara yönelmeyi tercih etmektedirler. Bunlar arasında yatırımcıyı enflasyondan koruma ihtimalinin en kuvvetli olduğu finansal enstrüman hisse senedir. Çünkü, hisse senetleri şirketleri temsil ederler. Şirketler kendi içerisinde enflasyona maruz kaldığında değeri artan birçok maddi varlık bulundurmaktadırlar. Diğer yandan enflasyonun artma eğiliminde olması faiz oranlarını da yukarı çekeceğinden şirketlerinin sahip olduğu parasal varlıkların getirileri de enflasyona bağlı biçimde nominal olarak artar. Enflasyon kaynaklı olarak şirketlerin birçok varlığında meydana gelen bu topyekûn artışın şirketi temsil eden hisse senetlerinin değerini de artırması çok doğal bir sonuç olacaktır.

4. MODEL VE VERİ SETİ

Bu çalışma, 2016-2023 yılları arasındaki aylık enflasyon verileri ve aynı döneme ait BİST 100 endeksinin fiyat ve getiri oranlarını içeren bir veri seti üzerine kurulmuştur. Söz konusu enflasyon verileri Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından sağlanmış, fiyat ve getiri oranları ise Forinvest bilgi dağıtım şirketi tarafından elde edilmiştir. Çalışmanın ampirik analizlerinde kullanılan değişkenler, Tablo 1'de detaylı bir şekilde sunulmuştur. Bu tablo, analiz sürecinde incelenen değişkenlerin tanımlarını ve kaynaklarını kapsamlı bir biçimde açıklamaktadır.

Tablo 1: Değişkenlere Ait Bilgiler

Değişken	Tanım	Veri Kaynağı	Frekans	Dönem
XU100	BİST 100 Endeksi	Forinvest	Aylık	2016:01-2023:12
TÜFE	Tüketici Fiyat Endeksi	Forinvest	Aylık	2016:01-2023:12

Çalışmada, öncelikle BİST 100 endeksinin fiyat verilerinden ilgili dönemler için aylık getiri oranları hesaplanmıştır. Böylece, aylık enflasyon verisi geçen aya göre ortaya çıkan enflasyon artışı anlamına geldiği ve aylık getiri oranı da geçen aya göre hisse senedi endeksindeki fiyat artışını temsil ettiği için birbirleriyle uyumlu veriler haline getirilmiştir.

5. YÖNTEM

Finansal zaman serileri bir değişkenin gözlemlenen ardışık verilerinin gerçekleşme sırasına göre düzenlenmesiyle elde edilmektedir. Finansal değişkenlerin ekonometrik olarak modellenmesi ve tahminlenmesi finansal zaman serilerinin ekonometrik analiz sürecini oluşturmaktadır (Çil, 2018:5). Ekonometrik zaman serileri analizinde serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde başvurulan birim kök testlerinde test regresyonlarının hata terimlerinin normal dağılıma uygunluk gösterdiği varsayılmaktadır. Test regresyonlarının hata terimlerinin normal dağılmaması durumunda tahmincilerin asimptotik dağılımlarında herhangi bir değişiklik olmamaktadır. Ancak Im, Lee ve Tieslau (2014) tarafından yapılan çalışmada, birim kök testlerinde test istatistiklerinin asimptotik dağılımı etkilenmese de normal dağılmama durumunun göz ardı edilemeyeceğini belirtmişlerdir. Finansal zaman serilerinin durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde kullanılan birim kök sınamalarında test regresyonlarına ait kalıntıların normal dağılmama durumu ile karşılaşılabilmektedir (Hepsağ, 2022: 203). Çalışmada serilerin durağanlık düzeylerinin belirlenmesinde Meng, vd., (2014) ve Meng, Lee ve Payne (2017)'nin literatüre kazandırdığı "kalıntılarla arttırılmış en küçük kareler" birim kök testleri kullanılmıştır. Ampirik literatürde serilerin durağanlık düzeyi belirlendikten sonra seriler arasındaki olası uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı eşbütünleşme testleri vasıtasıyla araştırılmaktadır. Literatürde sıklıkla kullanılan eşbütünleşme testlerinin başında Engle ve Granger (1987) (EG) tarafından geliştirilen eşbütünleşme testi gelmektedir. Söz konusu bu eşbütünleşme testi iki aşamadan oluşmaktadır. Birinci aşamada aynı seviyede fark durağan olan iki seri arasındaki regresyon modeli en küçük kareler (EKK) yöntemiyle tahmin edilmektedir. Testin ikinci aşamasında tahmin edilen modelin kalıntılarına Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) Birim kök testi uygulanmaktadır. Sınama sonucunda kalıntı serisinin durağan olması halinde değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı söylenebilir. Kullanılan bu ADF testinde test istatistiği Dickey-Fuller (DF) tablosundaki kritik değerler ile kıyaslanmamaktadır. Bu durumda standart DF dağılımı, temel hipotezin fazlaca reddine neden olmaktadır. Literatürde yapılan çalışmalar EG testine trend eklendiğinde (deterministik bileşenler) testin gücünü azalttığını ortaya koymuştur (Yılcı ve Aydın, 2018: 105). Çalışmada değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin varlığı, literatüre Lee vd., (2015) tarafından kazandırılan RALS-EG eşbütünleşme testi ile sınanmıştır. Uygulanan RALS-EG (2015) eşbütünleşme testi değişkenlerin uzun dönemde eşbütünleşik

olduğunu işaret etmektedir. Değişkenlerin uzun dönemde eşbütünlük olduğu belirlendikten sonra uzun dönem ilişkisinin büyüklüğünü belirlemek amacıyla uzun dönem katsayı tahmini dinamik en küçük kareler (DOLS) ve tümüyle değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) yöntemi ile yapılmıştır.

6. BULGULAR

Çalışmanın bu kısmında ekonometrik analizler sonucunda elde edilen sonuçlara yer verilmiştir. İlk aşamada serilere ilişkin birim kök test sonuçları ve ardından durağanlık düzeyleri belirlenen seriler arasındaki uzun dönem eşbütünlük test sonuçları raporlanmıştır.

Çalışmada serilerin durağanlık mertebesi Meng vd., 2017 RALS-LM birim kök testi belirlenmiş ve sonuçları Tablo 2’de raporlanmıştır.

Tablo 2: Meng, Lee ve Payne (2017) RALS-LM Birim Kök Testi Sonuçları

Değişkenler	τ -RALS-LM(2)	ρ^2	TB1	TB2	RALS-LM(2) Kritik Değerler		
					%1	%5	%10
XU100	-2,055	0,70	2020M11	2022M12	-4,498	-3,918	-3,621
TÜFE	-1,710	0,70	2021M10	2022M01	-4,498	-3,918	-3,621

RALS-LM(2) sabitte ve trendde iki kırılmalı birim kök testi için kritik değerler Meng vd.’nin (2017) çalışması Tablo 1’den elde edilmiştir. TB1 ve TB2 kırılma tarihlerini göstermektedir.

Tablo 2’de hesaplanan $\tau_{RALS-LM}$ test istatistiği mutlak değerce, $\rho^2=0,70$ için %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu için sıfır hipotezi olan yapısal kırılmalı birim kökün varlığı reddedilememektedir. Elde edilen bu sonuca göre, XU100 ve TÜFE serilerinin yapısal kırılma altında birim kök süreci izlediği söylenebilir.

Çalışmanın bir sonraki aşamasında düzey değerlerinde durağan olmadığı tespit edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli eşbütünlük ilişkisinin testi için RALS-EG2 (2015) eşbütünlük testi uygulanmış ve test sonuçları Tablo 3’te raporlanmıştır.

Tablo 3: RALS-EG Eşbütünlük Testi Sonuçları

Test	Test İstatistiği	ρ^2
RALS-EG	-8,925	0,30

RALS-EG testinin kritik değerleri $\rho^2=0,3$ için tablo kritik değerleri %1, %5 ve %10 istatistiksel önem seviyelerinde sırasıyla -3,320, -2,675 ve -2,346’dır.

RALS-EG2 test regresyonu için ρ^2 ’nin 0,30 olduğu ve 1 bağımsız değişkenli durum için %5 anlamlılık düzeyine ait kritik değer -2,675’tir. Hesaplanan -8,925 $\tau_{RALS-EG2}$ test istatistiği mutlak değerce kritik değerden büyük olduğu için kointegrasyonun olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilmektedir. Bu sonuca göre XU100 ve TÜFE değişkenleri arasındaki uzun dönemli bir ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmaktadır.

Değişkenlerin uzun dönemde eşbütünlük olduğu belirlendikten sonra uzun dönem ilişkisinin büyüklüğünü belirlemek amacıyla uzun dönem katsayı tahmini yapılmış ve sonuçları Tablo 4’te raporlanmıştır.

Tablo 4: DOLS ve FMOLS Uzun Dönem Katsayılar

Değişken	DOLS		FMOLS	
	Test İstatistiği	Olasılık	Test İstatistiği	Olasılık
TÜFE	0,8299***	0,082	0,9287**	0,012
Sabit	0,0098	0,457	0,0098	0,397

Not: *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık düzeylerini temsil etmektedir.

Tablo 4'te rapor edilen DOLS (dinamik EKK) ve FMOLS (tümüyle değiştirilmiş EKK) uzun dönem katsayıları değerlendirildiğinde TÜFE değişkeninin XU100 getirisi üzerinden pozitif yönde biri etkiye sahip olduğu görülmektedir. Uygulanan DOLS ve FMOLS tahmin sonuçları birbirini desteklemektedir. Bu sonuçlara göre, uzun vadede TÜFE'de meydana gelecek artışlar XU100 getirisini istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir biçimde etkileyecektir.

7. SONUÇ

Bir firmanın finansal açıdan ne tür risk ve getiriler ile karşılaşabileceğini tespit etmeye yarayan en önemli veriler arasında finansal oranlar ve o ülkeye ait TÜFE oranları yer almaktadır. Finansal oranlar bir firmanın risk unsurlarının bir kısmını ortaya koyarken bir kısmı da karlılık potansiyeli hakkında bilgi verirler. Aynı şekilde TÜFE oranları da, o ülkenin Türkiye hisse senedi piyasası içinde yer alan firmaların hem risk hem de getiri unsurlarını etkileyerek, şirketlerin sahip olduğu varlıkların yüksek enflasyon dönemlerinde nominal veya reel olarak değişmesine ve bu sayede değer artışı kazanmalarını sağlar. Dolayısıyla, ülkedeki TÜFE oranlarının değişmesi firmaların karlılık ve risk unsurlarını etkileyerek piyasa değerinin de değişmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, piyasa değerinin değişmesi firmaların getiri oranlarının da değişmesine vesile olduğu için, bir firmanın finansal oranları kadar o ülkenin, TÜFE verileri de önemli hale gelmektedir. Bu çalışmada, 2016:01-2023:12 dönemi için aylık frekanslı veriler kullanılarak XU100 endeksi ile enflasyon arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada serilerin durağanlık düzeyleri seriler normal dağılım göstermeseler de güçlü sonuçlar veren RALS-LM (Meng, Lee ve Payne, 2017) birim kök testi ile belirlenmiştir. Düzey değerlerinde durağan olmadığı tespit edilen değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin testi için RALS-EG2 (2015) eşbütünleşme testi uygulanmış ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu sonucu elde edilmiştir. XU100 ile TÜFE arasında eş bütünleşme ilişkisinin varlığı tespit edildikten sonra her bir değişkenin uzun dönemde aldığı katsayı dinamik en küçük kareler (DOLS) ve tümüyle değiştirilmiş en küçük kareler (FMOLS) yöntemleri ile tahmin edilmiştir. DOLS ve FMOLS sonuçları birbiri ile tutarlı çıkmış ve TÜFE değişkeninin XU100 getirisi üzerinden pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmadan elde edilen bulgular çok net bir biçimde enflasyon (TÜFE) ile BİST 100 endeksi (XU100) arasında pozitif yönde bir ilişki olduğu yönündedir. Türkiye'de son yıllarda yaşanan yüksek enflasyon karşısında BİST 100 endeksinin sürekli değer

kazanan olması bunun en büyük kanıtlarından biridir. Dolayısıyla, Türkiye’de enflasyon yüksek seyrettiği müddetçe BİST 100 endeksinin de daha da yukarı seviyelere gitme olasılığı yüksek kalacaktır. Türkiye’de enflasyonun yüksek kalması aşağı yönlü bir trend başlamasını engellemektedir. Bu nedenle de BİST 100 endeksi altı yıldır bir önceki yıla göre sürekli kazandırmaya devam etmektedir. Böyle enflasyonist dönemlerde uzun vade düşünen hisse senedi yatırımcılarının en önemli kriter verilerinden birinin TÜFE olması gerektiği çalışma sonuçlarından anlaşılmaktadır.

Enflasyonu kontrol altında tutmak, BİST100 endeksinin istikrarı için kritik öneme sahiptir. Bu bağlamda politika yapıcıların, enflasyonla mücadelesi büyük önem arz etmektedir. Diğer taraftan, kısa vadeli enflasyon baskılarına karşı dayanıklı uzun vadeli ekonomik stratejiler geliştirilmelidir. Bu, sürdürülebilir büyüme ve yatırım ortamının iyileştirilmesi anlamına gelmektedir. Yatırımcılar enflasyon dönemlerinde riskleri azaltmak için yatırım portföylerini çeşitlendirme yapabilirler. Bu bağlamda enflasyona karşı koruma sağlayan varlıklara yatırım yapmayı düşünebilirler.

Sonuç olarak, bu çalışma yüksek enflasyon dönemlerinde paranın alım gücünü korumak ve reel anlamda getiri elde etmek isteyen yatırımcılar için en önemli enstrümanlardan birinin hisse senedi olduğunu ve böyle dönemler bu varlığın portföylerde mutlaka bulunması gerektiğini ortaya koymaktadır. Gelecekte, bu çalışmanın sektörel olarak da yapılması halinde literatüre ilave katkılar sunabileceği düşünülmektedir.

Kaynakça

Altınok, S. (1998). Para biriminin değiştirilmesinin enflasyon ve enflasyon beklentisi üzerinde yaratacağı muhtemel etkiler. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 1(1), 97-120.

Amanda, S.T., Akhyar, C., and Ilham, R. N. (2023). The effect of inflation, Exchange Exchange, interest rate on stock price in the transportation sub-sector 2018-2020. Journal of Accounting Research, 1(4), 342-352.

Asab, N., and Al-Tarawneh, A. (2020). Inflation thresholds and stock market development: evidence of the nonlinear Nexus from an emerging economy. International Journal of Financial Research, 11(1), 447-461.

Choudhry, T. (2001). Inflation and rates of return on stocks: evidence from high inflation countries. Journal of International Financial Markets, (11), 75-96.

Çil, N. (2018). Finansal Ekonometri. DER Kitabevi ve Dağıtım.

Demireli, E. (2007). Finansal yatırım kararlarında risk unsuru ve riske maruz değer. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9(1), 122-134.

Destebaşı, A. N. (2018). Enflasyon ve faiz ilişkisi üzerine İslamiyet açısından bir değerlendirme. Enderun Dergisi, 2(1), 32-37.

Doğan, H. (2020). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinin Uzun Dönemli Risk ve Getiri Performanslarının Değerlendirilmesi, (Yüksek Lisans Tezi), Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.

Eyüboğlu, S., ve Eyüboğlu, K. (2018). Enflasyon oranı ile Borsa İstanbul sektör endeks getirileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(4), 89-100.

Gül, E., ve Ekinci, A. (2006). Türkiye’de enflasyon ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisi:1984-2003. *Sosyal Bilimler Dergisi*, (1), 91-105.

Güneş, Ş. (2013). Türkiye’de kur rejimi uygulaması ve enflasyon ilişkisi üzerine bir analiz. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2), 65-77.

Güngör, B., ve Kaygın, C. Y. (2015). Dinamik panel veri analizi ile hisse senedi fiyatını etkileyen faktörlerin belirlenmesi. *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(9), 149-167.

Hardi, I., Idroes, G.M., Utami, R.T., Dahlia, P., Mirza, M.A.F., Humam, R.A., Chairunnisa, R., Hardia, N.A.K., and Mahdani, R. (2023). Dynamic impact of inflation and Exchange rate in indonesia’s top 10 market capitalization companies: Implications for stock prices. *Indatu Journal of Management and Accounting*,1 (2), 51-59.

Hatipoğlu, M. (2016). Enflasyonun finansal piyasaların volatilitesine etkisi: Borsa İstanbul üzerine bir uygulama. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(2), 711-720.

Hepsağ, A. (2022), *Ekonometrik Zaman Serileri Analizlerinde Güncel Yöntemler (WinRATS Uygulamalı)*. İstanbul: DER Kitabevi ve Dağıtım.

İlgin, K. S., ve Sarı, S. S. (2020). Döviz kuru, faiz oranı ve enflasyon ile BİST tüm ve BİST sektörel endeksler arasındaki ilişkinin ampirik analizi. *Ekonomi, Politika & Finans Dergisi*, 5(3), 485-510.

Işık, N., Acar, M., ve Işık, B. (2004). Enflasyon ve döviz kuru ilişkisi: Bir eşbütünleşme analizi. *Süleyman Demirel üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*, 9(2), 325-340.

Jung, C., Shambora, W., and Choi, K. (2007). The relationship between stock returns and inflation in four european markets. *Applied Economics letters*, 14(8), 555-557.

Karamustafa, O., ve Karakaya, A. (2004). Enflasyonun borsa performansı üzerindeki etkisi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 23-35.

Karyağdı, N. G., ve Aytekin, İ. (2023). Finansal yatırım araç getirileri ve enflasyon ilişkisi: Türkiye örneği (2005-2023). *Alanya Akademik Bakış Dergisi*, 7(2), 809-822.

Kendirli, S., ve Çankaya, M. (2016). Döviz kuru ve enflasyonun BİST banka endeksi üzerindeki etkisi. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 215-227.

Kılıç, R., ve Dilber, C. (2017). Türkiye’deki enflasyon ve dolar kuru volatilitelerinin BİST 100 endeksi oynaklığı üzerindeki etkisi. *ÇAKÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(1), 164-174.

Korkmaz, T., Aydın, N., ve Sayılğan, G. (2013). *Portföy Yönetimi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Yayını.*

Künç, S. (2011). Enflasyon Teorileri, (Yüksek Lisans Tezi), Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.

Lee, H., Lee, J., and Im, K. (2015). More Powerful Cointegration Tests with Non-Normal Errors. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 19(4), 397-413. <https://doi.org/10.1515/snde-2013-0060>

Lin, S. (2009). Inflation and real stock returns revisited. *Economic Inquiry*, 47(4), 783-795.

Liu, J., and Serletis, A. (2021). The complex Relationship between inflation and equity returns. *Journal of Economic studies*, 48(4), 77-98.

Meng, M., Im, K. S., Lee, J. ve Tieslau, M. A. (2014). More Powerful LM Unit Root Tests with Non-normal Errors. R. C. Sickles ve W. C. Horrace (Eds.), in *Festschrift in Honor of Peter Schmidt*, 343-357, New York.

Meng, M., Lee, J., and Payne, J. E. (2017). RALS-LM Unit Root Test With Trend Breaks And Non-Normal Errors: Application To The Prebisch-Singer Hypothesis. *Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics*, 21(1), 31-45. <https://doi.org/10.1515/snde-2016-0050>

Mete, M. (2020). İktisadi ve İdari Bilimlerde Teori ve Araştırmalar. Ankara: Gece Kitaplığı.

Sayılğan, G., ve Süslü, C. (2011). Makroekonomik faktörlerin hisse senedi getirilerine etkisi: Türkiye ve gelişmekte olan piyasalar üzerine bir inceleme. *BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi*, 5(1), 73-96.

Sayım, F., ve Aydın, V. (2011). Hizmet sektörü özellikleri ve sistematik olmayan risklerin sektör menkul kıymetleri ile etkileşimine dair teorik bir çalışma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (29).

Sönmez, S., ve Noyan, E. (2022). Türkiye’de hisse senedi getirileri, enflasyon ve büyüme ilişkileri: Wavelet uyum analizi. *Maliye Dergisi*, (183), 49-68.

Sreenu, N. (2023). Effect of Exchange rate volatility and inflation on stock market returns Dynamics- evidence from India, *International Journal of System Assurance Engineering and Management*, 14(3), 836-843.

Turdubekova, Z. (2012). *Para Politikası Uygulamaları ve Enflasyon İlişkisi: Kırgızistan Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Tüyen, Z. (2014). Türkiye’de para politikalarının geleceği. *Gümrük ve Ticaret Dergisi*, (4), 19-31.

Yenice, S., ve Yenisu, E. (2019). Türkiye’de döviz kuru, enflasyon ve faiz oranlarının etkileşimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(4), 1065-1086.

Yılanıcı, V., ve Aydın, M. (2018). Türkiye’de Kadın Okullaşmasının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Rals-Eg Eşbütünleşme Testi Yaklaşımı. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, Prof. Dr. Harun TERZİ Özel Sayısı, 101-112. <https://doi.org/10.18092/ulikidince.426922>

Yıldıran, M. (2021). Küresel salgında enflasyon problemi: Türkiye zerine analiz. Available at SSRN 3824388, 1-8.

Yıldırım, S., Ögel, S., ve Alhajrabee, O. (2020). Enflasyon ve faiz oranlarının hisse senedi getirilerine etkisinin araştırılması: BİST mali endeksi üzerinde ampirik uygulama. Balkan Sosyal Bilimler Dergisi, 9(17), 185-191.

www.tuik.gov.tr/ <https://www.tuik.gov.tr/>

BORSA İSTANBUL'DA FİYAT-İŞLEM HACMİ İLİŞKİSİ: FREKANS ALANI NEDENSELLİK ANALİZİ

THE PRICE-VOLUME RELATIONSHIP IN BORSA ISTANBUL: A FREQUENCY DOMAIN CAUSALITY ANALYSIS

Oruç ORHAN*, Yüksel İLTAŞ**

Özet

* Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İşletme Anabilim Dalı
orucorhan98@gmail.com
ORCID ID:
0000-0002-6601-0389

Bu çalışmanın amacı 2017:01-2021:12 dönemi için günlük frekanslı veriler kullanılarak BİST100 endeksi ile BİST100 işlem hacmi arasındaki olası nedensellik bağıntısını araştırmaktır. Meng vd. (2014) ve Meng, Lee ve Payne, (2017) RALS-LM birim kök testleri kullanılarak seviye değerlerinde durağan olmadığı belirlenen seriler arasındaki nedensellik ilişkisi, Breitung ve Candelon (2006) frekans alanı nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Bu çalışmaların bulguları, hisse senedi fiyatlarından işlem hacmine doğru uzun ve orta vadede %1 ve %5 istatistiksel anlamlılık seviyelerinde nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. İşlem hacminden hisse senedi fiyatlarına doğru uzun ve orta dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisi tespit edilememiştir. Ancak hacimden hisse senedi fiyatlarına doğru kısa dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur.

Anahtar Kelimeler: İşlem Hacmi, Hisse Senedi Fiyatları, Breitung ve Candelon (2006) Nedensellik Testi.

** Doç. Dr., Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi İktisadi İdari
Bilimler Fakültesi İşletme
Bölümü
yiltas@ahievran.edu.tr
ORCID ID:
0000-0001-8853-838X

Abstract

Başvuru Tarihi/ Received:
14.05.2024
Kabul Tarihi/Accepted:
14.06.2024

The purpose of this study is to investigate the possible causal relationship between the BIST100 index and BIST100 trading volume using daily frequency data for the period 2017:01-2021:12. The causality relationship between the series, determined to be non-stationary at level values using the RALS-LM unit root tests by Meng et al. (2014) and Meng, Lee, and Payne (2017), was analyzed using the frequency domain causality test by Breitung and Candelon (2006). The findings reveal a causal relationship from stock prices to trading volume at the 1% and 5% statistical significance levels in the long and medium term. However, no causal relationship was found from trading volume to stock prices in the long and medium term. Nevertheless, there is a causal relationship from trading volume to stock prices in the short term.

Keywords: Trading Volume, Stock Price, Breitung ve Candelon (2006) Causality Test.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

1. GİRİŞ

Ekonomilerin yüksek oranda globalleşmesi finansal piyasalarda karşılaşılan serbestleşme eğilimleri ve bilgi teknolojilerinde yaşanmış olan ilerlemeler, finansal piyasalara ilişkin yapılan çalışmaların büyük ölçüde artmasına sebep olmuştur. Bu durumda finansal ekonomi literatürünün önemli araştırma bölümlerinden bir tanesi yatırım yapacak bireylerin firmalara yönelik ümitlerini yansıtan hisse senedi fiyatlarındaki değişimin analizi oluşturmaktadır. Hisse senedi fiyat hareketliliğinin sebeplerinden biri, yeni bilginin piyasaya ulaşmasıyla yatırımcıların eşit düzeyde bilgiye sahip olmaması veya aynı tepkileri vermemeleridir. Ancak, bu durum her zaman yeni bilginin fiyatları değiştireceği anlamına gelmez. (Yılancı ve Bozok, 2014:211).

Borsalarda fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişki, finans literatüründe üzerinde yoğunlaşılacak önemli bir konu olmuştur. Bu ilişki, piyasaların likiditesi, volatilité dinamikleri ve yatırımcı davranışları açısından kritik ipuçları sunmaktadır. Fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişkiyi anlamak için öncelikle her iki kavramın tanımlanması gereklidir. Fiyat, bir menkul kıymetin belirli bir zamanda alınıp satıldığı değeri ifade ederken, işlem hacmi ise belirli bir süre içinde alınıp satılan menkul kıymet miktarını ifade etmektedir. Yüksek işlem hacmi, piyasanın likiditesinin arttığını ve bir varlığın alınıp satılabilirliğinin yüksek olduğunu gösterebilir. Düşük işlem hacmi ise piyasanın durgun olduğunu ve yatırımcıların çoğunlukla beklemekte olduğunu işaret edebilir. Bu bağlamda işlem hacmi, piyasanın likiditesini ve yatırımcı ilgisini yansıtan önemli bir göstergedir.

Bütün yatırımcılar rasyonel davranış gösterip risk-getiri karşılaştırması yaparak en faydalı yatırımı seçerler. Yatırımcılar, yalnızca getirilerini maksimize edebilmek amacıyla yatırım yapmaktadırlar. Fakat, gerçek piyasa yapıları göz önüne alındığında bu teorik sistemin tam anlamı ile uyuşmadığı gözlemlenmektedir. Yatırımcıları rasyonel ve irrasyonel yatırımcılar olarak ayırabilmemiz mümkündür. Yatırımcılar, rasyonel davranış göstermeleri halinde, piyasadaki beklenen değer kolayca tahmin edilebilmektedir. Tüm yatırımlar, en fazla getiriyi sağlayacak finansal araçlar da gerçekleşecektir. Fakat piyasa hareketlerinde beklenenin dışında bir seyir gözlemlenmektedir. Bu durumu Fischer Black 1986 yılında "Noise (Gürültü)" isimli çalışması ile ele almıştır. Black çalışmasına ismini verdiği "Noise" ile rasyonellikten uzaklaşarak hareket eden yatırımcıları işaret etmiştir. Yatırımcıların kategorize edilmesinde en önemli kriter, bireylerin yatırım motivasyonudur. Rasyonel yatırımcılar, yatırım kararlarını bilgiye dayanarak alırken; irrasyonel yatırımcılar ise gürültüye dayanarak karar vermektedirler (Çiftçi, 2020:14-15).

Yatırım kararlarında, piyasa verilerine bağlı rasyonelliği değil, gürültü olarak adlandırılan duygularını, piyasa tüyolarını ve kendi hisleri sonucunda ortaya çıkardıkları beklentilerini ön plana çıkaran yatırımcılar "gürültü işlemcileri" olarak ifade edilmektedirler. Black tarafından ortaya çıkarılan gürültü işlemcisi terimi De Long vd. tarafından 1990 yılında geliştirilerek kabul gören bir teori haline gelmiştir (Canbaş ve Kandır, 2009:36-52).

Gürültü işlemcilerin piyasalara sağladığı en önemli fayda, piyasa likiditesini artırabilmeleridir. Bunun yanı sıra, piyasa fiyatlarının değişmesi nedeniyle yatırımcılara arbitraj yapma olanağı sunması da önemli bir katkıdır (Çifçi, 2020:4).

Piyasa katılımcıları, yeni bir bilgi kaynağını yorumlayarak piyasa fiyatlarını yeniden belirlerler. Etkin Piyasalar Hipotezi'ne göre, piyasaya giren her yeni bilgi hisse senedi fiyatlarını etkilediğinden, hisse senedi fiyatları tüm katılımcıların erişebildiği bilgileri yansıtır (Özdemir vd., 2023:64). Bir piyasanın etkin çalıştığı durumda, piyasaya sunulan yeni bilgiler neticesinde fiyat hareketleri meydana gelir. Dolayısıyla, bir hisse senedinin mevcut fiyatı tüm mevcut bilgileri içerir hale gelir (Fama, 1970:386). Etkin Piyasalar Hipotezi, hisse senedi fiyatının piyasadaki tüm bilgileri içerdiğini ve bu nedenle herhangi bir modelle fiyatların tahmin edilemeyeceğini savunur. Bu tür etkin bir piyasada fiyatlar rastgele hareketler sergilediği için tahmin edilememektedir. Bu nedenden dolayı piyasa şartları fazla getiriye izin vermemek ile birlikte piyasa üzerinde getiri sağlamak mümkün olmamaktadır (Fama, 1976:145).

Bu çalışmada 2017:01 ile 2021:12 dönemi kapsamında BİST 100 fiyatı ile işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisi ekonometrik yöntemlerle araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmada, nedensellik ilişkisini belirlemek amacıyla Breitung ve Candelon'un (2006) frekans alanı nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmada giriş bölümünün ardından, fiyat-hacim ilişkisine dair literatür özeti sunulmaktadır. Üçüncü bölümde çalışmanın veri seti ve ekonometrik modeli açıklanmakta, ardından ekonometrik analizlerin sonuçları sunulmaktadır. Son bölümde ise, elde edilen bulguların teorik yansımaları tartışılmakta ve politika önerileri getirilmektedir.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Çalışmanın amacına uygun hem yerli hem de yabancı literatürden borsalarda fiyat ve işlem hacmine dair çalışmalar ve bu çalışmalardan çıkarılan sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

Elmas ve Temurlenk (1997) çalışmalarında, Borsa İstanbul'da işlem gören BİST-30 hisseleri arasından farklı sektörlerden seçilen 9 firma için hisse fiyatları ile işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Çalışmada incelenen 9 firmadan 7'sinde, fiyattan işlem hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığı tespit edilmiştir.

Saatçioğlu ve Starks (1998) çalışmalarında, Latin Amerika piyasasında hisse senedi fiyat ve hacim ilişkisi araştırılmıştır. Aylık endeks verileri kullanılarak, öncelikle gelişmiş piyasalar için çok sayıda kişi tarafından raporlanan bir bulgu olan hacim ile hem fiyat değişikliğinin büyüklüğünü hem de fiyat değişimin kendisi arasında pozitif bir ilişki olduğu saptanmıştır. Elde edilen bu sonuçlara ek olarak, Granger nedenselliğini test etmek amacı ile VAR analizi kullanılarak, hisse senedi fiyat değişikliklerinin hacmine yol açtığına dair güçlü sonuçlar elde edilememiştir.

Gökçe (2002) çalışmasında, hisse senedi fiyatları ile borsadaki işlem hacmi arasında ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Günlük BIST hisse senedi fiyatları ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisinin varlığını belirlemek için Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Yapılan test sonucunda, hisse fiyatlarından işlem hacmine doğru istatistiksel olarak anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Badhani (2006) çalışmasında, S&P Nifty ile Ulusal Borsa'daki işlem hacmi ile hisse senedi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisini Toda – Yamamoto testi ile araştırmıştır. Araştırmanın bulgularına göre, hisse senedi fiyatları ile işlem hacmi arasında tek yönlü nedensellik bağıntısı saptanmıştır.

Umutlu (2008) çalışmasında, işlem hacmi ve hisse senedi fiyatlarının birbirini etkileyen önemli finansal göstergeler olduğunu vurgulamıştır. Bu çalışmada, İMKB Ulusal Tüm Endeksi'nin 2002-2007 yılları arasında günlük frekanslı verileri kullanılarak, hisse senedi fiyatları ile işlem hacmi değişimi arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Granger nedensellik sonuçlarına göre, fiyat değişimlerinden işlem hacmi değişimlerine doğru istatistiksel olarak anlamlılık seviyesinde tek yönlü bir nedensellik bağıntısı tespit edilmiştir. Çalışmanın diğer bir analizi olan VAR analizleri, geçmiş dört günlük fiyat ve işlem hacmi değişimlerinin işlem hacminin gelecekteki değişimlerini etkileyebileceğini işaret etmektedir.

Gaygusuz'un (2008) çalışmasında, hisse senedi fiyat farklılıkları ile işlem hacmi arasındaki ilişki detaylı bir şekilde incelenmiştir. Bu bağlamda, söz konusu ilişkinin hem bireysel çalışmalarla hem de iki ana teori grubuyla açıklana bilirliği ortaya konulmuş ve bu teoriler etkin piyasa hipotezi ve davranışsal finans perspektifleri çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışmada, Borsa İstanbul'a (BIST) ait veriler kullanılarak fiyat ve işlem hacmi ilişkisi Türkiye bağlamında Granger nedensellik testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonuçları, getiriden işlem hacmine doğru tek yönlü bir nedensellik olduğunu göstermiştir.

Kayalıdere ve Aktaş (2009) çalışmalarında, İMKB'de hisse fiyatları ile işlem hacmi arasında ilişkinin varlığını ve söz konusu bu ilişkinin asimetrik olup olmadığını araştırmışlardır. Bu kapsamda 2001:01-2008:09 dönemi için İMKB 30 ve İMKB 50 endekslerinde yer alan hisse senetlerinin günlük fiyat-hacim verilerini kullanmışlardır. Araştırma bulguları, fiyat ve hacim arasındaki ilişkinin asimetrik olduğunu göstermektedir. Ayrıca, bulgular Karışım Dağılım Hipotezi'ni (MDH) doğrulamakta olup, getiriler ve hacim arasında pozitif bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur.

Chuang vd. (2011) çalışmalarında, işlem hacmi ve hisse senedi getirileri arasındaki daha verimli tahminler yapabilmek ve finans teorisi ile daha tutarlı sonuçlar elde etmek için GARCH yöntemi kullanmışlardır. Çalışma, Hong Kong, Japonya, Kore, Singapur, Tayvan, Çin, Endonezya, Malezya, Filipinler ve Tayland olmak üzere on Asya ülkesinde uygulanmıştır. Hisse senedi getirileri ile işlem hacminden kaynaklanan nedensel ilişki tüm örnek borsalarda önemli ve güçlüdür.

Pathirawasam (2011) çalışmasında, Colombo Borsası'nda (CSE) işlem gören 266 hisse senedi için fiyat ve hacim arasındaki nedensellik ilişkisini 2000 – 2008 dönemini kapsayan veri seti ile Jagadeesh ve Titman (1993) metodolojisini kullanarak analiz etmiştir. Yapılan araştırmanın bulgularına göre işlem hacminden fiyata doğru tek yönlü anlamlı bir nedensellik bağıntısı saptamıştır.

Çukur ve diğerleri (2012) çalışmalarında, BIST 100 endeksi fiyat ve işlem hacmi arasındaki dinamik ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, 02.01.1990 ile 17.08.2011 tarihleri arasındaki 5388 günlük veriler kullanılarak Granger nedensellik testi ve VAR analizi uygulanmıştır. Çalışmanın sonuçları, getiriden işlem hacmine doğru istatistiksel olarak anlamlı tek yönlü bir nedensellik ilişkisinin varlığını işaret etmektedir. GARCH

modeli kullanılmış ve hipotezin Türkiye’de geçerli olmadığına dair bulgular ortaya çıkmıştır. Ayrıca negatif değişimlerin işlem hacmini arttığı saptanmıştır.

Güler ve Nalın (2013) çalışmalarında, BIST 100 endeksinde işlem hacmi ve getiri arasındaki dinamik ilişkiyi araştırmışlardır. Bu hedef ile 26.01.1987-12.02.2013 seneleri arasında BIST 100 endeksinin günlük getirisi ile günlük işlem hacmi verileri analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre işlem hacmi ile getiri arasında uzun dönemli ve tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Yılcı ve Bozoklu (2014) çalışmalarında, 1990-2012 dönemi için Türk sermaye piyasasında hisse senedi fiyat ve işlem hacimleri arasında nedensellik ilişkisi günlük frekanslı veriler kullanılarak araştırmışlardır. Yazarlar çalışmada literatürde daha önce yapılan çalışmalardan farklı ve ek olarak, pozitif ve negatif şoklara verilen reaksiyonların farklı olabileceğini ve elde edilen sonuçların zaman zaman değişebileceğini göz önünde bulundurularak zamanla değişen asimmetrik nedensellik testi kullanılmıştır. Bu araştırma sonucunda fiyattan hacme doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi saptanmıştır.

Jiranyakul (2016) çalışmasında, Tayland borsasındaki getiri, hacim ve oynaklık arasındaki nedensellik ilişkisini 2004 – 2005 dönem aralığını kapsayan günlük veri setini kullanarak incelemiştir. Yapılan incelemelerin bulgularına göre işlem hacminin dinamik ilişkilerde baskın bir rol oynadığını ve hem getiriyi hem de getiri oynaklığını etkilediğini tespit etmiştir.

Zor vd. (2016) çalışmalarında, asimmetrik bilgiyi ifade eden esas değişkenler işlem hacmi ve piyasa değerinin büyüklüğüdür. Bu değişkenlerde değerlerin artması asimmetrik bilgi düzeyinin azaldığını ifade etmiştir. Bu çalışmada amaç asimmetrik bilgi düzeyi farklılığının fiyat ve hacim ilişkisi üzerindeki tepkisini analiz etmiştir. Bu çalışmada, BIST 100 (XU100) endeksinin Ocak ayı 1986 ile Mayıs ayı 2014 periyodlarına ve BIST ikinci ulusal endeksinin Ocak 1997 ve Mayıs 2014 periyodlarına ait ay sonu kapanış verileri kullanılmıştır. Var analizi sonucunda tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Büberkökü (2017) çalışmasında, Borsa İstanbul’da kayıtlı 10 mevduat bankası için işlem hacmi ve getiri arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Analizlerde Quantile Regression yöntemi kullanılmıştır. Araştırma sonuçları, banka hisseleri için Gürültücü İşlemler Hipotezi'nin geçerli olduğunu göstermiştir. Banka hisselerine yönelik işlem yapanların alım-satım kararlarının esas olarak ekonomik analiz ve göstergelere dayanmadığı, bunun yerine fiyat hareketlerini gözlemleyerek alım-satım niyetlerini belirledikleri ifade edilmiştir.

Eyüboğlu ve Eyüboğlu (2018) çalışmalarında, fiyat ve hacim ilişkisinin yatırımcıların yatırım yapma kararlarında belirli öngörüler yapmalarına olanak sağlayabileceğini belirtmişlerdir. Bu araştırmanın amacı, Borsa İstanbul Sınai, Hizmet, Mali ve Kurumsal Yönetim Endekslerinin 01.01.2012 ile 02.01.2018 dönemlerini kapsayan fiyat ve işlem hacimleri arasındaki günlük verileri kullanarak incelemektir. Toda-Yamamoto nedensellik testi sonuçlarına göre, sanayi endeksinde fiyattan hacme doğru tek yönlü bir nedensellik saptanmıştır. Buradan yola çıkarak sanayi endeksinde Gürültücüler hipotezinin geçerli olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz ve Kaygın (2018) çalışmalarında, Türkiye’nin en büyük 30 şirketini kapsayan BIST30, Almanya’nın en büyük 30 şirketini kapsayan Deutscher Aktienindex (DAX)

endeksinde hisse fiyatları ile işlem hacmi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışmada, BIST30 (XU030) ve DAX (GDAXI) endeks fiyatları ve işlem hacmi arasındaki ilişki 2010:05 ile 2017:08 dönemini kapsayan günlük frekanslı verileri kullanılarak incelenmiştir. Hisse fiyatları ve işlem hacmi arasında ilişkinin var olup olmadığını saptamak ve ilişkinin varlığı durumunda ilişkinin yönünü saptamak için Granger nedensellik analizi kullanılmıştır. Granger nedensellik analizi sonucunda BIST30 endeksinde işlem hacminden fiyata doğru nedensellik ilişkisi tespit edilirken, DAX30 endeksinde ise fiyattan işlem hacmine doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Karaca ve Güngör (2019) çalışmalarında, BIST 100 endeksinde hisse senedi getiri oynaklığı ile işlem hacmi oynaklığı arasındaki nedensellik ilişkisini 26.05.2008 – 25.05.2018 dönemini kapsayan dolar cinsinden günlük kapanış fiyatları ve işlem hacmi verilerini kullanarak Hafner ve Herwartz nedensellik testi ile analiz etmişlerdir. Yapılan nedensellik testi bulgularına göre hisse senedi getiri oynaklığından işlem hacmi oynaklığına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit etmişlerdir.

Löğün vd. (2022) çalışmalarında, Türkiye, Endonezya, Meksika ve Güney Kore ülkeleri için hisse senedi fiyat-hacim arasındaki ilişkiyi nedensellik analizi ile incelemişlerdir. 11.03.2020 – 11.03.2022 dönemini kapsayan günlük veriler kullanılmıştır. Çalışmada Meksika, Güney Kore, Endonezya ve Türkiye borsa endeksleri için doğrusal ve doğrusal olmayan nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmada işlem hacminin borsa endeks getirilerine mi yoksa borsa endeks getirilerinin işlem hacmine mi öncülük ettiği saptanmaya amaçlanmıştır. Doğrusal Granger nedensellik analizi sonuçları Türkiye ve Endonezya için işlem hacminden endeks getirisine doğru tek yönlü nedensellik olduğu görülürken, Güney Kore için endeks getirisinden işlem hacmine doğru nedensellik olduğu tespit edilmiştir. Doğrusal Granger nedensellik sonucuna göre Meksika için endeks getirisi ile işlem hacmi arasında bir nedensellik ilişkisi saptanamamıştır.

Özdemir vd. (2023) çalışmalarında, 02.01.2015 – 31.12.2021 dönemini kapsayan günlük frekans verilerini kullanarak, BIST Sektör Endekslerinde fiyat ve hacim arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmışlardır. Uygulanan frekans alanı nedensellik testi sonuçlarına göre, InXUSIN, InXULAS, InXBLSM, InXGIDA, InXHOLD, InXKAGT, InXKMYA, InXMANA, InXMESY, InXTAST, InXTEKS, InXTRZM, InXUMAL ve InXUTEK endeks fiyatlarından işlem hacmine doğru tüm dönemlerde nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. InXTCRT endeksi için ise fiyat ve hacim arasında herhangi bir frekansta nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Ayrıca, aynı test sonuçlarına göre, hacimden fiyatlara doğru nedensellik bağıntısının orta dönem ve uzun dönemde InXBANK endeksinde olduğu belirlenmiştir.

3. MODEL VE VERİ SETİ

Bu çalışmada, 2017:01 ile 2021:12 tarihleri arasındaki dönemi kapsayan ve gün sonu kapanış verilerinden oluşturulan bir veri seti üzerinde odaklanılmıştır. Çalışmada, veri setinin dinamik özelliklerinden kaynaklanabilecek sorunları ortadan kaldırmak ve analitik modelin daha istikrarlı ve etkin sonuçlar üretebilmesini sağlamak amacıyla, zaman serisi değişkenlerinin logaritmik dönüşümleri kullanılmıştır.

Tablo 1: Çalışmanın Değişkenlerine İlişkin Bilgiler

Değişken	Açıklama	Veri Kaynağı	Dönem
lnBİST100	BİST-100 Endeksi	Investing	2017:01- 2021:12
lnBİST100Hacim	BİST-100 Endeksi Hacim	Investing	2017:01- 2021:12

Tablo 1, analizlerde kullanılan değişkenlerin kısaltmalarını, tanımlamalarını, veri dönemlerini ve kaynaklarını sunmaktadır.

4. YÖNTEM

Finansal zaman serileri, kalın kuyruklar ve asimetri gibi doğrusal olmayan davranışlar sergileyebilir, bu da leptokurtik dağılım olarak bilinir. Leptokurtik seriler, ortalama etrafında birçok gözlem ile ortalamadan uzak bölgelerde nispeten yüksek sayıda gözlem içeren serilerdir. Bu tür serilerin grafiklerinde, histogramın merkezinde belirgin bir zirve görülürken, dağılımın kuyrukları normal dağılıma kıyasla daha geniştir (Adkins ve Hill, 2011:428). Bu kapsamda leptokurtik serilerde doğrusal olmayan davranışlar mevcutsa, hata terimlerinin normal dağılım gösterdiği varsayımı geçerli olmayacaktır. Meng vd. (2014) ve Meng vd. (2017), hata terimlerinde normal dağılım varsayımının geçerli olmadığı durumlarda daha güçlü sonuçlar üretebilen “kalıntılarla arttırılmış en küçük kareler” (RALS-LM) birim kök testini geliştirmişlerdir. Çalışmada serilerin durağanlık düzeylerinin tespit edilmesinde bu testlerden faydalanılmıştır. Serilerin durağanlık seviyeleri belirlendikten sonra, Granger nedenselliğini frekans alanında analiz etmek için Breitung ve Candelon (2006) frekans alanı nedensellik testi kullanılmıştır.

5. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde, ekonometrik analizler sonucunda elde edilen bulgular sunulmuştur. Çalışmada borsa endeksi serilerinin durağanlık sınamaları kırılmasız ve bir kırılmaya sahip RALS-LM testleri kullanılarak gerçekleştirilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 2’de raporlanmıştır.

Tablo 2: BİST100 ve Hacim Serilerine Uygulanan RALS-LM Birim Kök Test Sonuçları

Değişkenler	τ -RALS-LM	ρ^2	Karar	τ -RALS-LM(1)	ρ^2	Karar	TB1
LnBİST100	-2,079(12)	0,8	I(1)	-2,627(12)	0,8	I(1)	09/04/18
LnBİST100Hacim	-3,651(18)	0,8	I(0)	-3,865(18)	0,8	I(0)	20/08/18

Notlar: RALS-LM kırılmasız durağanlık sınaması için kritik değerler Meng ve arkadaşlarının (2014) çalışmasından alınmıştır. RALS-LM testi için $\rho^2=0.8$ durumunda, kritik değerler % 1, % 5 ve % 10 istatistiksel önem seviyelerinde sırasıyla -3,510, -2,947 ve -2,667’dir. Sabitte ve trendde bir kırılmalı durağanlık testi olan RALS-LM(1) için kritik değerler ise Meng ve arkadaşlarının (2017) çalışmasından elde edilmiştir RALS-LM(1) testi için $\rho^2=0.8$ olduğunda, %1, %5 ve %10 istatistiksel anlamlılık seviyelerine karşılık gelen kritik değerler sırasıyla -4,049, -3,516 ve -3,245’tir. TB1 kırılma tarihlerini göstermektedir.

Tablo 2’de RALS-LM test istatistiği mutlak değerce, ρ^2 değeri dikkate alınarak kritik değerler ile karşılaştırılmakta ve hesaplanan test istatistiği mutlak değerce kritik değerlerden küçük olması durumunda, birim kökün varlığını ifade eden sıfır hipotez reddedilememektedir. Tablo 2’de yer alan RALS-LM birim kök testi sonuçlarına göre, lnBİST100Hacim serisinin düzey değerlerinde %5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde hesaplanan test istatistiği, mutlak değeri tablo kritik değerlerinden büyük olduğundan sıfır hipotez olan birim kökün varlığı reddedilmektedir. lnBİST100 serisinin düzey değerlerinde ise %5 istatistiksel anlamlılık seviyesinde temel hipotez olan birim kökün varlığının reddedilemediği ve serinin birim köke sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. RALS-LM birim kök testi, serilerin birim köklü olduğu sonucunu işaret etmektedir. Elde edilen bu sonuca dayanarak serilere fark işlemi uygulanarak seriler durağan hale getirilmiş ve sonrasında nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Serilerin kırılma tarihleri:

- TB1 (18/04/2018): Kredi derecelendirme kuruluşu Moody's'in 8 Mart'ta Türkiye'nin notunu "Ba1"den "Ba2"ye düşürdüğü tarihi işaret etmektedir.
- TB1 (20/08/2018): 17 Ağustos'ta kredi derecelendirme kuruluşları Standard&Poor's ve Moody's'in Türkiye'nin notunu düşürmesiyle BİST 100 endeksinin yılın en düşük seviyeyi gördüğü tarihi işaret etmektedir.

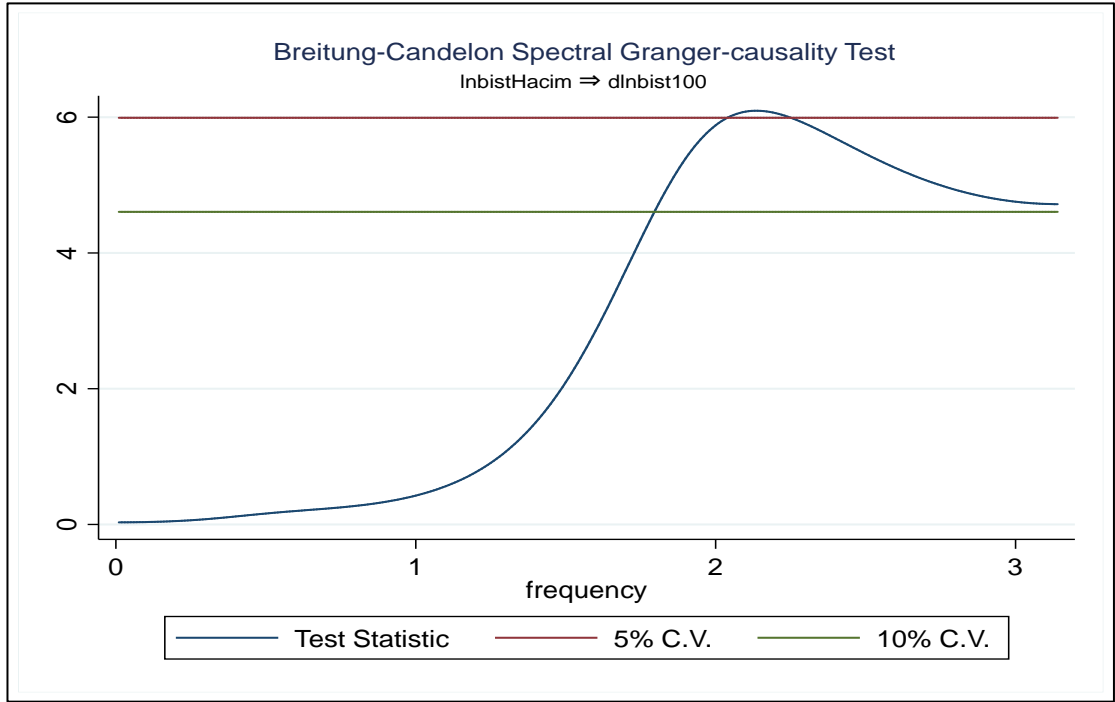
Finansal zaman serileri arasındaki olası nedensellik ilişkisinin varlığı, serilerin durağanlık düzeyi belirlendikten sonra Breitung ve Candelon (2006) nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Bu testin sonuçlarına ilişkin bulgular Tablo 3'te raporlanmıştır.

Tablo 3. BİST100 ve Hacim Serilerine Uygulanan Frekans Alanı Nedensellik Testi Sonuçları

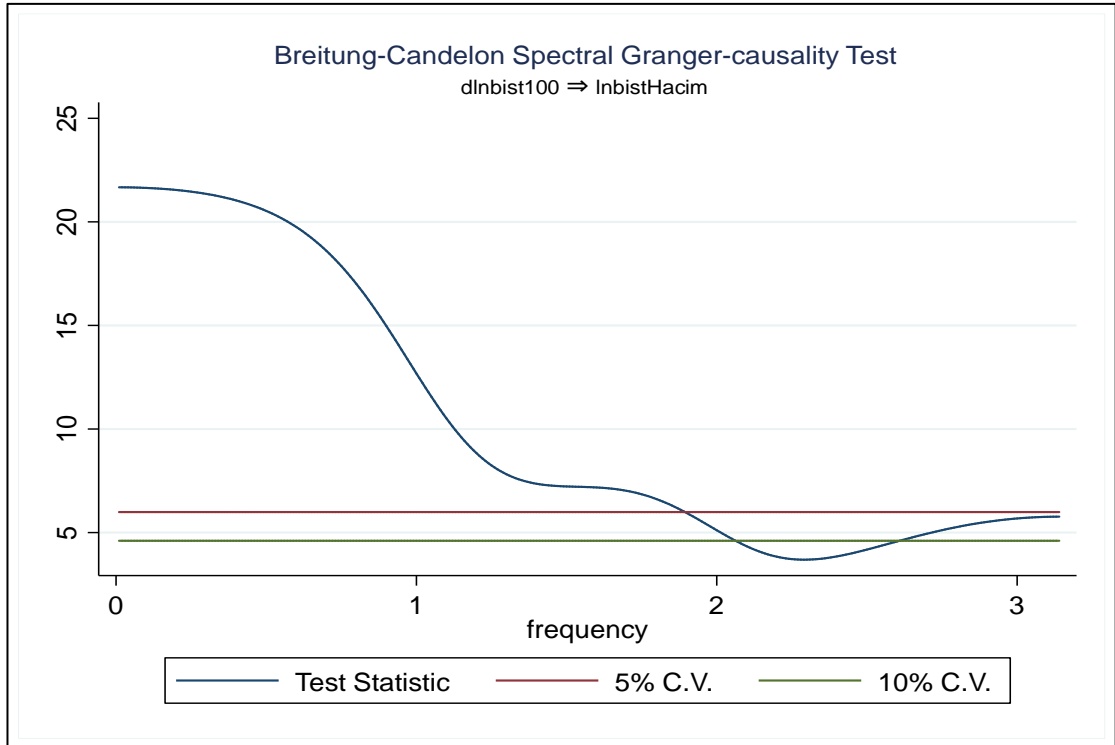
	Breitung ve Candelon Frekans Alanı Nedensellik					
	Uzun Dönem		Orta Dönem		Kısa Dönem	
	$\omega=0,01$	$\omega=0,05$	$\omega=1,00$	$\omega=1,50$	$\omega=2,00$	$\omega=2,50$
LnBİST100Hacim \Rightarrow lnBİST100	0,031 (0,984)	0,161 (0,922)	0,425 (0,808)	2,095 (0,350)	5,880*** (0,052)	5,460*** (0,065)
lnBİST100 \Rightarrow LnBİST100Hacim	21,670* (0,000)	20,530* (0,000)	12,682* (0,001)	7,226** (0,026)	5,112*** (0,077)	4,179 (0,123)

Tablo 3’te yer alan frekans alanı nedensellik testi sonuçları incelendiğinde hisse senedi fiyatlarından hacme doğru uzun ve orta dönemde %1 ve %5 istatistiksel önem düzeylerinde nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur.

Şekil 1. LnBİST100Hacim ≠ > LnBİST100

Şekil 2. LnBİST100 ≠ > LnBİST100Hacim

Tablo 3'te yer alan bulguların Şekil 1 ve Şekil 2'deki görsel sunumlarında da görüldüğü üzere hacimden hisse senedi fiyatlarına doğru uzun ve orta dönemde herhangi bir

nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak hacimden hisse senedi fiyatlarına doğru kısa dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur.

6. SONUÇ

Bu çalışmada, 2017:01 ile 2021:12 dönemi için gün sonu kapanış verileri kullanılarak fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışmada serilerin durağanlık düzeyleri seriler normal dağılım göstermeseler de güçlü sonuçlar veren Meng vd. (2014) ve Meng, Lee ve Payne, (2017) RALS-LM birim kök testi ile belirlenmiştir. Düzey değerlerinde durağan olmayan seriler arasındaki olası nedensellik ilişkisi, Breitung ve Candelon (2006) tarafından literatüre kazandırılan ve farklı frekanslar için test istatistiği üreten frekans alanı nedensellik testi kullanılarak araştırılmıştır. Frekans alanı nedensellik testi sonuçlarına göre hisse senedi fiyatlarından hacme doğru uzun dönem ve orta dönemde %1 ve %5 istatistiksel önemlilik düzeyinde nedensellik bağıntısı tespit edilmiştir. Frekans alanı nedensellik testi sonuçlarına göre hacimden hisse senedi fiyatlarına doğru uzun ve orta dönemde herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır. Ancak hacimden hisse senedi fiyatlarına doğru kısa dönemde bir nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusudur.

De Long ve diğerleri (1990) tarafından ortaya atılan gürültü işlemciler hipotezi, piyasadaki gürültü işlemcilerinin alım-satım kararları ile analizlerinin temel ekonomik analiz ve göstergelere dayanmadığını, dolayısıyla piyasada yanlış fiyatlamalara yol açabileceğini savunmaktadır. Bu hipotez, hisse senedi fiyatlarından işlem hacmine doğru pozitif ve tek yönlü bir nedensellik bağıntısının varlığını öngörmektedir. Diğer bir deyişle, hisse senedi fiyatlarındaki değişimlerin işlem hacimlerini etkilediği ve bu etkinin tek yönlü olduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca, hipotez işlem hacminden hisse senedi fiyatlarına doğru da tek yönlü bir nedensellik bağıntısının var olabileceğini belirtmektedir. Bu durum, işlem hacmindeki değişimlerin de hisse senedi fiyatlarını etkileyebileceği anlamına gelmektedir. Gürültü işlemcileri genellikle işlem hacmine dayalı alım-satım stratejileri kullanmaktadır.

2021 yılında dünya borsalarındaki toplam piyasa değeri %17 artarken, bu artış pay piyasasına olan ilginin de yükselmesiyle incelenen borsalarda pay senedi işlem hacmini %17 oranında arttırarak 215 trilyon dolara çıkarmıştır. Borsa İstanbul'un pay senedi işlem hacmi, 2020 yılına kıyasla dolar bazında %12 azalsa da 2021 yılında 794 milyar dolarlık işlem hacmi ile 20. sıradaki yerini korumuştur. Borsa İstanbul, pay senedi işlem hacmi bakımından dünya borsaları arasında 20. sırada bulunurken, devir hızı açısından dünyanın en likit borsası olmuştur (TSPB, 2021:18-19). Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği'nin yıllık raporları esas alındığında, BİST'in likiditesinin yüksek olduğu ve yıldan yıla arttığı gözlemlenmektedir. Hisse senedi devir hızı, yani hisse senedi işlem hacminin toplam piyasa değerine oranı, Türkiye piyasasının yüksek likidite seviyesini doğrulamaktadır. Aynı raporlar, yatırımcıların hisse senetlerini elde tutma süresinin her yıl önemli ölçüde azaldığını göstermektedir. Bu durum, yatırımcıların daha kısa vadeli işlemlere yöneldiğini ve temel analiz ile değer yatırımcılığı yerine, geçmiş fiyat hareketlerini analiz eden teknik analiz yöntemlerine yöneldiklerini işaret etmektedir. Böylece, yatırımcıların hisse senedi seçimlerinde geçmiş fiyatları esas aldıkları anlaşılmaktadır.

Fiyat ve işlem hacmi arasındaki ilişki, borsaların dinamik yapısını anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Teorik ve ampirik çalışmalar, bu iki değişkenin sıkı bir ilişki içinde olduğunu ve piyasa katılımcılarının karar verme süreçlerinde önemli rol oynadığını ortaya koymaktadır. Bu ilişkiyi daha iyi anlamak, yatırımcılar ve piyasa analistleri için değerli bilgiler sağlayabilir.

Öncelikle bu çalışma Borsa İstanbul'da fiyat ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Bundan sonraki çalışmalarda:

- Fiyat ve işlem hacmi arasındaki nedensellik ilişkisinin sektörler bazında farklılık gösterip göstermediği,
- Ekonomik, politik veya sosyal olayların fiyat ve işlem hacmi üzerindeki etkilerini inceleyerek, yapısal kırılmaların bu ilişkide nasıl bir rol oynadığı,
- Piyasalardaki ani şokların (örneğin, krizler veya beklenmedik haberler) fiyat ve işlem hacmi ilişkisini nasıl etkilediği araştırılabilir.

Ayrıca farklı ülkelerdeki borsalarla karşılaştırmalar yaparak, Türkiye'nin borsasındaki fiyat ve işlem hacmi ilişkisini daha geniş bir perspektifte değerlendirilebilir.

Kaynakça

Adkins, L. C., & Hill, R. C. (2011). Using stata for principles of econometrics. In John Wiley & Sons, Inc USA (Fourth Edi, Vol. 53, Issue 9). John Wiley and Sons, Inc.

Badhani, K. N. (2006). Stock price-volume causality at index level. In Indian Institute of Capital Markets 9th Capital Markets Conference Paper.

Breitung, J., & Candelon, B. (2006). Testing for short- and long-run causality: A frequency-domain approach. *Journal of Econometrics*, 132(2), 363-378. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2005.02.004>

Büberkökü, Ö. (2017). İşlem Hacmi ile Hisse Senedi Getirileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Banka Hisselerine Dayalı Bir Analiz. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 457-482.

Canbaş, S., & Kandır, S. Y. (2009). Investor Sentiment and Stock Returns: Evidence from Türkiye. *Emerging Markets Finance and Trade*, 45(4), 36-52.

Chuang, W. I., Liu, H. H., & Susmel, R. (2012). The Bivariate Garch Approach to Investigating the Relation Between Stock Returns, Trading Volume, and Return Volatility. *Global Finance Journal*, 23(1), 1-15.

Çifçi, G. (2020). Sermaye Piyasalarında Likidite Riskine Yönelik Yatırımcı Risk Toleransı: Farklı Piyasalarda Uygulamalar.

De Long, J. B., Shleifer, A., Summers, H. L., & Waldmann, R. J. (1990). Noise Trader Risk in Financial Markets. *Journal of Political Economy*, 98(4), 703-738.

Elmas, B., ve Temurlenk, M. S. (2009). Hisse Senedi Fiyatı-İşlem Hacmi Arasındaki Granger Nedensellik: İMKB'de Hisse Bazlı Bir Analiz. *İMKB Dergisi*, 11(43), 1-15.

Eyüboğlu, S., ve Eyüboğlu, K. (2018). Borsa İstanbul Sektör Endekslerinde Fiyat ile İşlem Hacmi İlişkisi. Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 25(3), 981-998.

Fama, E. F. (1970). Session Topic: Stock Market Price Behavior Session Chairman: Burton G. Malkiel Efficient Capital Markets: A Review of Theory and Empirical Work. The Journal of Finance, 25(2), 383-417.

Fama, E. F. (1976). Efficient capital markets: reply. The Journal of Finance, 31(1), 143-145.

Gökçe, A. (2002). İMKB'de Fiyat-Hacim İlişkisi: Granger Nedensellik Testi. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(3), 43-48.

Gümrah, S. Ç. G. Ü., Çukur, S., ve Gümrah, Ü. (2012). İstanbul Menkul Kıymetler Borsasında Hisse Senedi Getirileri ve İşlem Hacmi İlişkisi. Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 5(1), 20-35.

Jiranyakul, K. (2016). Dynamic relationship between stock return, trading volume, and volatility in the Stock Exchange of Thailand: does the US subprime crisis matter? Trading Volume, and Volatility in the Stock Exchange of Thailand: Does the US Subprime Crisis Matter. MPRA Paper 73791, University Library of Munich, Germany.

Karaca, S. S., Demireli, E. (2019). Finans Teorisine Uygulamalı Katkıları. In S. S. Karaca, ve S. Güngör BİST 100 Endeksinde Hisse Senedi Getiri Oynaklığı ile İşlem Hacmi Oynaklığı Arasındaki İlişkinin Test edilmesi, Etkin Yayınevi (Bursa) p. 151-194.

Meng, M., Im, K. S., Lee, J., & Tieslau, M. A. (2014). More Powerful LM Unit Root Tests with Non-normal Errors. In R. C. Sickles & W. C. Horrace (Eds.), Festschrift in Honor of Peter Schmidt (pp. 343-357). https://doi.org/10.1007/978-1-4899-8008-3_11.

Meng, M., Lee, J., & Payne, J. E. (2017). RALS-LM Unit Root Test with Trend Breaks and Non-Normal Errors: Application to The Prebisch-Singer Hypothesis. Studies in Nonlinear Dynamics and Econometrics, 21(1), 31-45. <https://doi.org/10.1515/snde-2016-0050>

Nalın, H. T., ve Güler, S. (2013). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Hacmi ile Getiri İlişkisi. Muhasebe ve Finansman Dergisi, (59), 135-148.

Özdemir, K., İltaş, Y., & Kaderli, Y. (2023). BİST Sektör Endekslerinde Fiyat ve İşlem Hacmi Arasındaki İlişki: Frekans Alanı Nedensellik Testinden Bulgular. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (64), 63-71.

Saatcioglu, K., & Starks, L. T. (1998). The Stock Price-Volume Relationship in Emerging Stock Markets: The Case of Latin America. International Journal of Forecasting, 14(2), 215-225.

Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (2021). Yıllık Yayınlar, Türkiye Sermaye Piyasası Raporu 2021, <https://www.tspb.org.tr/tr/yillik-yayinlar/> (Erişim Tarihi: 01.06.2022).

Umutlu, G. (2008). İşlem Hacmi ve Fiyat Değişimleri Arasındaki Nedensellik ve Dinamik İlişkiler: İMKB'de Bir Ampirik İnceleme. Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10(1), 231-246.

Yılanç, V., & Bozoklu, Ő. (2014). Türk Sermaye Piyasasında Fiyat ve İŞlem Hacmi İlişkisi: Zamanla Değişen Asimetrik Nedensellik Analizi. *Ege Academic Review*, 14(2).

Zor, İ., Bozkurt, İ., ve Őksz, Ő. G. S. (2016). Asimetrik Bilgi Düzeyinin Fiyat-Hacim İlişkisi zerindeki Etkisi: Borsa İstanbul Örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(1), 119-135.

YÖNETİCİLER İÇİN YAPAY ZEKA WHAT EVERY CEO SHOULD KNOW ABOUT AI

Beyza IŞIK*

Özet

İnsanların topluluk halinde yaşamaya başladığı ilk günlerden bu yana organizasyon, iş bölümü ve iş görme gibi kavramlar hayati öneme sahip unsurlar olmuştur. Bu kavramlardan iş görme becerisi, sanayi devriminin de etkisiyle, makinelerle iş görme yetkinliği kazanmaya doğru evrilmiştir. Makinelerle eş zamanlı ortaya çıktığı söylenebilecek yapay zekâ insanlar için zaman zaman bir sorunsal gibi görülebilmektedir. Makinelerin ve yapay zekânın iş hayatına entegrasyonu işletmeler için oldukça önemli bir konudur. “Yöneticiler için Yapay Zekâ” kitabının; yapay zekânın ortaya çıkış süreci ve türleri hakkında bilgi edinmek, ayrıca yapay zekâ ve etik ilişkisine dair tartışmaları takip etmek isteyen yöneticiler için rehber niteliğinde bir çalışma olduğu söylenebilir. Yazarın sade ve terminolojiden uzak üslubundan dolayı; alana meraklı herkesin faydalanabileceği bir kitap olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Bu eleştirel incelemede, kitabın analizi yapılarak ana fikri tespit edilecek, zayıf ve güçlü yönleri üzerinde durulacak ve okuyuculara sunacağı potansiyel faydalar ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Yapay zekâ, yönetim, yapay zekâ türleri

Abstract

Concepts such as organization, division of labor and functioning have been vital elements since the first days when people began to live in communities. Among these concepts, the ability to work has evolved towards gaining the competence to work with machines, under the influence of the industrial revolution. Artificial intelligence, which can be said to have emerged simultaneously with machines, can sometimes be seen as a problem for humans. The integration of machines and artificial intelligence into business life is a very important issue for businesses. In the book “What Every Ceo Should Know About AI”; It can be said that it is a guide for managers who want to learn about the emergence process and types of artificial intelligence, as well as follow the discussions on the relationship between artificial intelligence and ethics. Due to the author’s simple and terminology-free style; It is worth underlining that this is a book that anyone interested in the field can benefit from. In this critical review, the book will be analyzed to determine its main idea, its weaknesses and strengths will be emphasized, and its potential benefits to readers will be discussed.

Keywords: Artificial intelligence, management, types of artificial intelligence

* Yüksek Lisans Öğrencisi,
İşletme Anabilim Dalı, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Kırşehir Ahi
Evran Üniversitesi
isik.beyza@ogr.ahievran.edu.tr
ORCID ID:
0009-0008-8423-0992

Başvuru Tarihi/ Received:
23.11.2023
Kabul Tarihi/Accepted:
25.06.2024

KİTAP KRİTİĞİ

ISSN 2618-6217

1. GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte insanların hayatına giren makineler, gündelik yaşam koşullarını tamamen değiştirmiştir. Önceleri sadece fabrikalarda görünen makineler artık yaşantıların birer parçası hatta odağı haline gelmişlerdir. Süreç içerisinde, gelişen teknolojinin de etkisiyle, bu makineler “akıllı” olarak adlandırılmıştır. Akıllı aletlerle neredeyse eş zamanlı olarak “yapay zekâ” olgusu gündeme geldi. Bunlar temelde; üretimi ve dolayısıyla insanı verimlileştirmek için yapılırsa da makinelerin insanların gündelik hayatlarının birer parçası haline gelmesinden bu yana kafaları sürekli kurcalayan “Makineler yerimizi mi alacak?”, “İnsanlar işsiz kalacak, makineler bizim yerimizi alacak.”, “Teknolojinin esiri oluyoruz.” gibi endişelerden bahsetmek mümkün. İnsanların pek çoğu yapay zekânın neler yapabileceği veya ne kadar etkilenebilecekleri konusunda kafa yoruyor olsa da çoğunlukla yapay zekânın tarihi, ne tür yapay zekâlar olduğu, ahlâki ikilemelerinin kaynakları gibi konularda araştırma yapmamaktadırlar. Özellikle fabrikalarda çalışan insanların işsiz kalma korkusu pek tabii yöneticileri de etkilemektedir. Yapay zekâ ve makinelerin iş ortamında kullanılması konusunda ne yazık ki kültürel bir altyapı oluşmuş değil. Yönetimde değişen paradigmalara uyum sağlamakta zorlanan yöneticiler için yapay zekâ, "kara kutu" olarak görülse de bu kısa kitap, okuyucuları ve yöneticileri çeşitli açılardan tatmin edecek nitelikte bir eser sunmaktadır. Viktor Dörfler'in "Yöneticiler İçin Yapay Zekâ" kitabı yapay zekâ hakkında merak edilenlerin imdadına koşacak gibi görünüyör.

2. ANALİZ VE DEĞERLENDİRME

İlk olarak kitabın İngilizce birebir çevirisi “Her CEO'nun Yapay Zekâ Hakkında Bilmesi Gerekenler” olsa da kitap “Yöneticiler için Yapay Zekâ” olarak çevrilmiştir. Kitap içeriği göz önüne alındığında bilinmesi gereken temel noktalara parmak basılmış olduğundan birebir çevirisinin daha doğru olacağını söylemek mümkündür. Bu bağlamda çeviride yapılan bu değişim, maalesef, kitaptan beklentileri değiştirmektedir. Tartışma ve sonuç kısmında yapılacak değerlendirmeler, kitabın orijinal çevirisi ele alınarak gerçekleştirilecektir. Orijinal kitap başlığı ve içeriği değerlendirildiğinde yöneticiler için yapay zekâ denilmiş olsa da kitap yapay zekâyâ giriş ve felsefi bir tartışma görevi üstlenmektedir. Yöneticilerin hangi yapay zekâ türlerini kullanabilecekleri, nasıl fayda sağlayabileceklerinden ziyade kişinin mantıksal çıkarımlar yapması için tasarlanmış gibi görünmektedir.

Kitabın üslubunun sade ve anlaşılır olduğu görülmektedir. Dörfler'in hedeflerinden birisi, kitapta belirtildiği üzere, terminolojiden kaçınarak anlatımı yalınlaştırmaktır ve bunu başarmış görünmektedir. Kitapta genel anlatım şemasının ve ilerleyişinin nasıl olacağına dair bir kılavuza da yer verilmesi de okuyucuya rehberlik etmektedir. Yazar, her bölümün sonundaki sonuç alt başlıklarıyla konuyu toparlamış ve mülahazalarına fazlasıyla yer vermiştir. Yöneticiler, yöneticiler için çalışanlar veya yöneticilerle çalışanlar için yazılan ve yedi bölümden oluşan kitap; 120 sayfada hızlı bir okuma deneyimi sağlamaktadır. Bunun yanında birçok bilim insanının görüşlerini ve mukabilinde şekillenen fikirlerini; okurların sentezleyebilmesi ve kendi yol haritalarını

çıkarmalarında öncülük etmesi için sunmaktadır. Ayrıca kitapta yazarın kendi hayatından verdiği mizahi örneklerle keyifli bir okuma deneyimi yakalanmaktadır.

Yazar; giriş kısmında yapay zekânın stratejik görünümünü ele almış ve yöneticilik alanında uygulanacak stratejilerin kararları için yöneticilerin karar mercii olarak nasıl bir yol izlemesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Stratejilerdeki en önemli faktörlerden birisi olan risk ve buna karşıt bir görüş olarak ortaya çıkan belirsizlikten bahsetmiştir. Risk faktöründe olasılıkların tamamen bilindiğinden, belirsizlikte ise bilinmeyen, bilinen ve bilinmeyen gibi etkenlerin varlığından bahsetmektedir. Burada bahsedilenler kitabın diğer kısımlarındaki sorgulamalar ve sorulara altyapı niteliğindedir.

Kitabın ikinci kısmında; yapay zekânın türleri ele alınmıştır. Üç tane yapay zekâ türü açıklanmıştır (s. 12-22). Bunlar; sembolik akıl yürütme sistemleri, sembolik uzman sistemleri ve yapay sinir ağlarıdır. Yapay zekâ türleri açıklanırken; ilk olarak kimler tarafından hangi çalışmalarla ortaya konduğu, çalışmaların amaçladıkları ve serüvenleri hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir. Bu sayede yapay zekâ tarihine kısa bir yolculuk yapılmıştır. Ayrıca yapay zekâ tarihi için önemli olan bazı argümanlara yer verilmiştir. Turing testi ve John Searle'ün "Çince Odası" makalelerinin açıklanmasıyla, okuyucuların beyin fırtınası yapmasına olanak sağlanmıştır.

Üçüncü kısımda bilginin insan ve makineler için hangi anlamlara gelebileceği üzerine betimlemeler yapılmıştır. Bilginin açık ve örtük formları (s. 29-33) yapay zekâ ve insan bağlamında incelenmiştir. Yapay zekanın yeterlikleri ve eksiklerinin kaynağı olarak örtük bilgi gösterilmiş ve bu tarz bilginin sezgisel ve değerlerimizle ilgili yanları incelenmiştir. Kitabın bu bölümünde yer alan Minsky'in "zombi makine" (s. 40) tasavvuru oldukça dikkat çekicidir.

Dördüncü kısımda makine ve insan öğrenmesi kıyaslanmaktadır. İnsan öğrenmelerinin yetenek ve ilhamla şekillendiğinden (s. 48) bahsedilmektedir. Ayrıca öğrenmelerimizin farklı aşamalarında farklı öğrenme tarzları kullanmamız gerektiğine işaret etmektedir. Skinner'ın edimsel koşullanma kuramına (s. 50-52) da yer verilmiştir.

Beşinci bölümde yaratma kavramı üzerinde durulmuş ve bu konuda yapay zekâ performansları (s. 59-65) incelenmiştir. Yaratıcılık; yeni, faydalı ve fikir içermesi yönüyle ele alınmış ve yapay zekânın bu alanda neden başarılı olamayacağı üzerine kişisel çıkarımlara (s. 74-75) yer verilmiştir.

Altıncı bölümde insanların yapay zekaya dair güvenleri ve ahlaki ikilemleri (s. 77-88) incelenmiştir. Bu bağlamda yazar tarafından; hukuk sistemi ve ahlak sistemi karşılaştırmaları yapılmış ve insanların kendi kararlarını vermek isteyecekleri çıkarımlarında (s. 78) bulunmuştur. Ayrıca elimizde olan istatistiklerin sadece olumsuz durumlar için olduğunu ve olumlu durumların bir istatistiğinin bulunmadığını (s. 82) söylemiş ve bu bağlamda değerlendirilmeler yapılmasına işaret etmiştir.

Kitabın son kısmında; yöneticinin sahip olması gereken meziyetlere dikkat çekilmiş ve yapay zekanın yöneticilik alanında nasıl kullanılması gerektiğine (s. 95-96) değinilmiştir. Kitap *"Birkaç yıldır söylediğim gibi, gelecekte akıllı teknolojiyi kullanan akıllı insanlar en büyük başarılarla ulaşacak."* (s. 96) sözüyle son bulmaktadır.

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Öncelikli olarak kitapta bahsi geçen konulardan birisi olan John Searle tarafından 1980 yılında ileri sürülen Çince Odası argümanı; bilgisayarların sadece sembolik manipülasyon yaptığını, ancak bu sembollerle gerçekten anlamlı bir şekilde ilgilenmediklerini savunur. Searle'ün argümanı şu şekilde özetlenebilir:

- Bir kişi, Çince bilmeyen bir odada oturmaktadır ve önünde Çince sembollerle dolu bir kitap ve sembollerin nasıl manipüle edileceğini anlatan bir kural kitabı vardır.
- Kişi, bu kural kitabını kullanarak kendisine verilen Çince sembolleri doğru şekilde manipüle eder ve anlamını bilmeden doğru cevapları üretir.
- Dışarıdan bakan biri, bu kişinin Çince bildiğini düşünebilir. Ancak gerçekte, kişi sadece sembolik manipülasyon yapmaktadır ve Çince'nin anlamını bilmemektedir.

Searle, bu durumu bilgisayarların çalışma prensibiyle karşılaştırır: Bilgisayarlar sembolik manipülasyon yaparlar, ancak sembollerin anlamını anlamazlar. Dolayısıyla, Searle'a göre, bilgisayarlar bilinçli veya anlamlı bir şekilde düşünemezler. Çince Odası argümanı, yapay zekâ araştırmaları ve uygulamaları için çeşitli önemli çıkarımlarda bulunur. Bunlar genel olarak; yapay zekânın anlam ve bilinci, sembolik ve algoritmik yaklaşımın sınırlılıkları, Turing testine vurgu, anlam yaratma kapasitesinin eksikliği gibi konulardır. Bu argüman; yapay zekânın sınırlarını ve potansiyelini anlamak için önemli bir çerçeve sağlar. Yöneticiler bu tür felsefi tartışmaları dikkate alarak, yapay zekâ teknolojilerinin etik ve pratik boyutlarını daha iyi değerlendirebilirler.

Kitabın yöneticiler ve yönetimle ilgilenen kişiler için yazılmış olduğu belirtilse de genel olarak insanların; yapay zekânın iş gücü piyasasında yaratacağı değişiklikler, etik ve gizlilik sorunları, karar alma süreçlerindeki şeffaflık eksikliği gibi konular hakkındaki kaygılarına yönelik önemli içgörülere rastlaması mümkündür. Yöneticilerin sınırlı vakitleri için “büyük resmi görme” amacı taşıyarak yazılmış olan bu kitapta yapay zekâ girişimcilerinin heyecanlarına kapılmamaları konusunda minik bir uyarıya yer verilse de bu amacının gerçekleşebileceğini söylemek oldukça güç görünüyor.

Kitapta yazarın bilgi donanımı açısından uzmanlığına ve alana vakıflığına dair izlere rastlanmaktadır. Kendisini bir yapay zekâ meraklısı olarak nitelendiren yazarın kariyerinde; bir yapay zekâ yazılımı gerçekleştirmeye öncülük etmesi kitapta bahsi geçenlerin anlaşılması ve yeniden yorumlanması noktasında önemli bir faktör olmaktadır.

Viktor Dörfler genel olarak bilgileri sistematik ele alıp düzenleyip analiz ederken, çoğunlukla örnekler vererek, eleştirel düşüncüyü temel alarak sunmaktadır. Bu açıdan bakıldığında yazarın, “uzman rolü” (Kolb, 2005: 287) üstlendiği söylenebilir. Ancak verdiği örneklerde sınırlılıklar olduğunu söylemek mümkündür. Kitabın öğrenmek kısmında (dördüncü bölüm) yer alan edimsel koşullanmanın, yazar bundan Skinner'ın Fareleri olarak bahsetmektedir, öğrenme süreçlerini ifade ederken kullanılan çok kısıtlı bir alan olduğundan söz edilebilir. Öğrenme psikolojisinde, insan davranışının kökenleri

olarak pek çok farklı unsurdan söz etmek mümkündür. Yazar bunun gibi örneklerle adeta Sokratik sorgulama yaparak, okuyucuları yönlendirilmiş keşfe sürüklemektedir.

Kitapta yapay zekânın iş dünyasındaki uygulamalarına, iş süreçlerine entegrasyonuna yer verilmemiş olduğundan bu konuda yetersiz olduğunu söylenebilir.

Kitabın yapay zekâ konusunda; tarihçesi, felsefesi, ahlâki boyutları ve insanın kendi doğasıyla ilgili bilgi sahibi olmak isteyenler için okunmaya değer olduğu görülmektedir.

Yapay zekâ türleri ve tarihçesi, yöneticiler için stratejik karar alma süreçlerinde önemli bir bilgi kaynağıdır. Bu bilgilerin bilinmesi; yöneticilerin yapay zekâ teknolojilerini etkin bir şekilde kullanmalarına, riskleri yönetmelerine ve rekabet avantajı elde etmelerine yardımcı olabilir. Dolayısıyla, yöneticilerin yapay zekâ konusundaki bilgi birikimlerini sürekli olarak güncellemeleri ve bu alandaki gelişmeleri yakından takip etmeleri büyük önem taşımaktadır.

Kaynakça

Dörfler, Viktor, (2023). "Yöneticiler İçin Yapay Zekâ", Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2005). Learning styles and learning spaces: Enhancing experiential learning in higher education. *Academy of management learning & education*, 4(2), 193-212.

Searle, J. R. (1980). Minds, brains, and programs. *Behavioral and Brain Sciences*, 3(3), 417-424.

Turing, A. M. (1950). Computing machinery and intelligence. *Mind*, 59(236), 433-460.